

(Ф 03.02 – 96)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Факультет транспорту менеджменту і логістики

Система менеджменту якості

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
навчальної дисципліни
«Європейський бізнес»

Конспект лекцій

Освітній ступінь МАГІСТР

Галузь знань 073 «Менеджмент»

ОПП «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

СМЯ НАУ НМК 19.06-01-2022

Тема 1. Характерні риси розвитку бізнесу у Європейському Союзі.

План

- 1. Історія створення ЄС.**
- 2. Організаційна будова та структура Євросоюзу**

1. Історія створення ЄС.

У своєму інтеграційному розвитку Європейське співтовариство пройшло ряд еволюційних етапів, основою яких була лібералізація торгівлі. У період 1958-1969 рр. формувалася спільний ринок. Було створено митний союз Мито у взаємній торгівлі країн-членів поступово знижувалось, уже 1962 р. були в основному ліквідовані кількісні обмеження товарообміну, одночасно національні митні тарифи замінювались єдиним тарифом. Єдиний тариф члени Співтовариства почали застосовувати з 1 липня 1968 р. з одночасним усуненням мита у ЄС.

У цей же період в межах “Спільного ринку” здійснювався процес формування спільної сільськогосподарської політики, прийнятої під тиском Франції, зацікавленої у розширенні збуту своєї сільськогосподарської продукції у самому Співтоваристві: були введені єдині ціни і правила регулювання ринків основних сільськогосподарських товарів, а також створений протекціоністський механізм торгівлі з третіми країнами.

Спільна митно-тарифна політика забезпечила утворення у 1970-х роках власних коштів Співтовариства, головним чином за рахунок надходжень від митних виплат і компенсаційних зборів, що стягувались при імпорті товарів з третіх країн.

У 70-ті роки новий етап НТР обумовив необхідність розробки і спільної політики структурної перебудови економіки в Співтоваристві - країни-члени об'єднали свої зусилля для подолання технологічного відставання від США та Японії. На цей час у ряді галузей промисловості великі американські та японські фірми за рахунок технологічної переваги та скорочення витрат настільки поширились в економіці Європейського Співтовариства, що почали виштовхувати з ринку національних виробників та диктувати свої умови. Щоб протистояти цьому, було вирішено відійти від домінування єдиної сільськогосподарської політики на користь вирішення інших економічних та соціальних проблем. Коло сфер інтеграції розширилось. Зокрема, країни об'єднали зусилля на широкомасштабних наукових та технологічних дослідженнях, почалось формування спільної індустріальної політики. За рахунок цих заходів ситуацію вдалось переломити.

Важливим елементом подальшої інтеграції стало створення Європейської Валютної Системи (ЄВС), що почала функціонувати з березня 1979 р. Базовим елементом ЄВС є запровадження розрахункової валютної одиниці - ЕКЮ. Завдяки цьому, зокрема, країнам ЄС вдалося побороти валютну кризу початку 80-х років. Після подолання інфляції у 80-ті роки було відмінено обмеження з поточних фінансових операцій, а 1990 р. було введено режим вільного руху капіталів.

1985 р. було підписано програму подальшого розвитку Європейського співтовариства і перетворення його в Європейський Союз (“Європа без кордонів”), а потім і досягнення цілковитої інтеграції. Ця програма набула чинності з **1 липня 1987 р. як Єдиний Європейський акт (або Маастрихтська угода) - угода про**

створення економічного і валютного союзу, про політичне співробітництво, формування нових інституційних (організаційних) структур.

З 1 листопада 1993 р. Європейське співтовариство перейшло у нову стадію економічної інтеграції і за рішенням держав і урядів країн-членів стало називатись Європейським Союзом. У межах ЄС планується перехід і до політичної інтеграції - створення нової наддержави конфедеративного або федеративного типу. Поступово ЄС набуває рис єдиної державності, контури якої проступають в економіці, політиці і в соціальній сфері.

Метою ЄС є створення умов вільного пересування в його межах товарів, послуг, капіталів та робочої сили. До 1999 р. передбачається створити Європейський центральний банк, впровадити спільну валюту, єдине громадянство, закінчити створення організаційного та правового механізму узгодження зовнішньої політики та політики безпеки держав-членів ЄС.

Найбільше протиріч на цьому шляху викликає ідея введення спільної валюти. Створення валютного союзу залежить від ступеня готовності держав до участі в ньому. Для цього ЄС визначило кілька умов-критеріїв:

1. Інфляція не може перевищувати рівень, існуючий у трьох державах-членах з найстабільнішими цінами, більш, ніж на 1,5 відсоткових пункти.

2. Розміри бюджетного дефіциту мають становити не більше, як 3 % ВВП країни.

3. Коливання обмінних курсів національних валют (при відсутності їх девальвації у попередні 2 роки) має бути у межах, встановлених для європейської валютної системи ("+", "-", 2,25 %).

4. Норма довгострокового прибутку не повинна перевищувати 2 % від середньої норми прибутку трьох членів ЄС, які мають найнижчу норму прибутку.

5. Національний борг не повинен перевищувати 60 % ВВП.

Було здійснено три невдалі спроби запровадження спільної валюти: у 1992, 1995 та 1997 роках.

У 1995 р. критеріям Маастрихтського договору за рівнем інфляції відповідали 11 країн з 15; за процентними ставками - 10; за розмірами бюджетного дефіциту - 4 (Данія, Німеччина, Ірландія та Люксембург), причому показник дефіциту в цілому по ЄС склав 4,7 %; за розмірами внутрішнього державного боргу - 5 (Данія, Німеччина, Люксембург, Франція і Великобританія). Тобто усі вимоги виконувала лише одна країна - Люксембург, по три вимоги виконували Німеччина, Франція, Великобританія, Данія та Ірландія.

Для поліпшення ситуації керівні органи ЄС передбачили низку заходів посилення контролю за економічною політикою держав-членів. Німеччина, зокрема у грудні 1995 р., запропонувала укласти між майбутніми членами валютного союзу "стабілізаційний пакт". За цим пактом країни-учасниці мають добровільно взяти на себе зобов'язання навіть у несприятливий для економіки час не перевищувати 3 відсоткового рівня дефіциту бюджету відносно ВВП. За сприятливої економічної ситуації цей показник зменшуватиметься до 1 %. При порушенні цього зобов'язання країна має піддаватись штрафним санкціям (у розмірі 0,25 % ВВП за кожний відсоток понад тривідсоткову межу). Країни ЄС не підтримали пропозиції Німеччини і лише у грудні 1996 р. було досягнуто домовленості щодо механізму

запровадження санкцій, які набувають чинності тільки після відповідного рішення політичної системи своєчасного попередження. Політичні рішення мають прийматися з урахуванням виняткових випадків, до яких віднесено не лише природні катастрофи та надзвичайні політичні події (на кшталт об'єднання Німеччини), а також значне скорочення економічного зростання.

Рішення про створення валютного союзу певним чином змінило загальну стратегію будівництва ЄС. До цього часу ця стратегія передбачала, що усі держави-учасниці мають рухатись на шляху інтеграції з однаковою швидкістю і на рівних брати участь у реалізації інтеграційних програм. Для нових членів передбачався лише перехідний період, після якого на них поширювалися загальні правила.

З 1 січня 1999 р. євро почне існувати лише у чеках, банківських розрахунках і перерахунках. Готівковим засобом розрахунку євро стане з 1 січня 2002 року.

Основними законодавчими документами Європейського Союзу (ЄС) є Єдиний європейський акт, Договір про Європейський Союз та Договори, що укладають Європейські Співтовариства. В цих документах визначені: мета створення ЄС, інститути цієї організації, їх функції та порядок формування, викладені принципи функціонування ЄС, його компетенції, основні завдання і засади співробітництва.

Відповідно до цих документів метою ЄС є:

1. Сприяння проведенню збалансованої і довгострокової соціальної та економічної політики, зокрема шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, шляхом економічного та соціального вирівнювання, створення економічного і валютного союзу, що має на меті введення спільної валюти.

2. Утвердження Європейської спільноти на міжнародній арені, зокрема шляхом проведення спільної зовнішньої політики та політики в галузі суспільної безпеки, яка могла б привести до створення у разі необхідності системи спільної оборони.

3. Посилення захисту прав та інтересів громадян держав-учасниць шляхом введення громадянства Союзу.

4. Розвиток тісного співробітництва у галузі судової практики та внутрішніх справ.

5. Збереження досягнутого рівня інтеграції Співтовариства і, виходячи з нього, визначення, якою мірою політика та форми співробітництва, що встановлені Договорами, потребують перегляду для забезпечення ефективності механізмів та інститутів ЄС.

Згідно з установчими документами до компетенції ЄС належать такі види діяльності:

- скасування мита і кількісних обмежень на імпорт та експорт товарів між державами - учасницями, а також інші заходи, що мають ту ж спрямованість;
- спільна торговельна політика;
- внутрішній ринок, що характеризується зняттям перешкод для вільного переміщення товарів, осіб, послуг і капіталів між державами-учасницями;
- заходи, що стосуються в'їзду та переміщення на внутрішньому ринку;
- спільна політика в галузях сільського господарства та риболовства;
- спільна транспортна політика;
- встановлення системи, що запобігає порушенням на внутрішньому ринку;

- зближення національних законодавств держав-учасниць такою мірою, яка необхідна для нормального функціонування спільного ринку;
- політика в соціальній сфері, включаючи діяльність Європейського соціального фонду;
- економічне і соціальне єднання;
- політика захисту навколишнього середовища;
- підвищення конкурентоспроможності промисловості Союзу;
- сприяння дослідженням та технологічному розвитку;
- стимулювання зусиль по створенню та розвитку транс'європейських комунікаційних мереж та інфраструктури;
- внесок у досягнення високого рівня охорони здоров'я;
- внесок в освіту, професійне навчання та розквіт культури держав-учасниць;
- політика співробітництва у сприянні всебічного розвитку держав-учасниць;
- асоціація з заморськими країнами та територіями для розширення торгівлі й спільного сприяння економічному і соціальному розвитку;
- внесок у захист споживачів;
- заходи в галузі енергетики, соціального захисту й туризму.

2. Організаційна будова та структура Євросоюзу

Ефективність діяльності ЄС забезпечується відповідними його органами. Організаційна будова ЄС базується на загальних засадах західної політичної системи, проте її конкретні форми суттєво відрізняються від національних систем. До характерних її рис належать:

1. Об'єднання інститутів двох типів - міждержавних і наднаціональних. Особи, що входять до органів першого типу, діють як офіційні представники держав-членів. Члени органів іншого типу також призначаються кожною державою, проте діють як незалежні особи, що не зв'язані будь-якими інструкціями своїх урядів. Такий подвійний принцип формування особового складу сприяє підтримці балансу між інтересами окремих держав-членів та інтересами Союзу в цілому.

2. Гнучкий розподіл компетенцій між органами ЄС та національними урядами. Можна окреслити три основних варіанти розподілу компетенцій: сфери, де здійснюється спільна політика ЄС (аграрна, торговельна тощо); сфери змішаної компетенції, коли за окремі напрями чи групи питань відповідають органи ЄС, а решта лишається під керівництвом національних урядів (регіональна, соціальна тощо); сфери, де функції ЄС обмежуються координацією дій держав-членів та розробкою рекомендацій (макроекономічна політика, політика в галузі охорони навколишнього середовища тощо).

3. Значна кількість типів рішень, які приймаються - від регламентів та директив, що обов'язкові для виконання національними урядами і всіма учасниками об'єднання, до висновків, що мають лише рекомендаційний характер.

4. Примат права ЄС над національними законодавствами держав-членів у межах, які визначені змістом установчих договорів.

Організаційна структура ЄС побудована за принципом поділу законодавчої, виконавчої та судової функцій. До основних органів ЄС належать:

- Європейський парламент
- Європейська Рада
- Рада Міністрів
- Європейська Комісія
- Європейський Суд
- Палата аудиторів

Європейський парламент - представницький орган, що обирається з 1979 р. прямим загальним голосуванням громадян усіх держав-членів ЄС один раз на п'ять років. За кожною державою-членом закріплюється фіксована кількість депутатських місць, відповідно до чисельності населення країни.

Функції Європарламенту дещо відрізняються від функцій національних парламентів. Так, Європарламент не обирає уряд. Це пов'язано з тим, що на рівні ЄС не існує структури, яка може вважатись урядом у повному розумінні цього слова. Проте Європарламент впливає на формування Європейської Комісії, оскільки Голова (Президент) Комісії призначається урядами держав-членів тільки після консультації з Європарламентом. Крім того, кандидатури як Голови, так і інших членів Комісії, затверджуються Європарламентом.

Основними функціями Європарламенту є: дорадчі, наглядові, прийняття рішень, політичної ініціативи, демократичного контролю та законодавча. Для виконання цих функцій в Європарламенті створено 19 комітетів:

- з іноземних справ та безпеки;
- з сільського господарства, риболовства і сільського розвитку;
- бюджетний;
- з економічних і фінансових питань та промислової політики;
- з енергетики, досліджень та технологій;
- з зовнішніх економічних зв'язків;
- з законодавчих питань та громадянських прав;
- з соціальних питань, безробіття та виробничого середовища;
- з питань регіональної політики, регіонального планування та зв'язків на місцях;
- з транспорту та туризму;
- з питань навколишнього середовища, здоров'я та захисту споживачів;
- з культури, молоді, освіти та засобів масової інформації;
- з питань розвитку і співробітництва;
- з громадянських свобод та внутрішньої політики;
- з контролю за виконанням бюджету;
- з інституціональної політики;
- з процедурних питань, підтвердження мандатів та статусу недоторканості;
- з прав жінок;
- з питань петицій.

Європейська Рада скликається щонайменше двічі на рік на рівні глав держав та урядів. Крім них, у засіданнях Європейської Ради беруть участь міністри закордонних справ, Президент (Голова) та Віце-президент Європейської Комісії. Рішення Європейської Ради не мають обов'язкової сили, проте вони дають політичний імпульс та визначають основні орієнтири подальшого розвитку Союзу.

Зважаючи на високий рівень влади, яку мають у своїх країнах глави держав та урядів, Європейська Рада стала органом, до якого можуть звернутись Рада Міністрів та Європейська Комісія з особливо складних питань, що не вирішують ся у межах звичайної процедури ЄС.

Рада Міністрів є органом прийняття остаточних рішень. У роботі Ради Міністрів беруть участь представники держав-членів на рівні міністрів урядів. На відміну від національних рад міністрів, Рада Міністрів ЄС є не виконавчим, а законодавчим органом. Рішення РМ є обов'язковими. Разом з установчими документами ці рішення утворюють право ЄС. РМ не має постійного складу. Практично існує ряд Рад, залежно від питань, що розглядаються: Рада Міністрів економіки, сільського господарства, фінансів, освіти тощо.

Міністри країн ЄС у різний спосіб підзвітні парламентам своїх країн. Проте ті рішення, які вони приймають у складі Ради Міністрів ЄС, не можуть бути змінені окремими країнами. Як правило, законодавчі акти ЄС мають форму постанов і директив. Перші є обов'язковими для виконання і стають частиною національних законодавств. Директиви також є обов'язковими, але вони лишають за державами право вибору методів виконання.

Рішення в Раді Міністрів приймаються або одностайно, або простою чи кваліфікованою більшістю. В останньому випадку кожна держава-член має кількість голосів відповідно до її масштабів. При цьому малі держави мають більшу кількість голосів, ніж вони мали б, виходячи з чисельності населення. Поділ голосів між державами-членами ЄС здійснено таким чином, щоб зробити неможливим блокування рішень окремими державами. Для блокування рішення необхідно об'єднатись кільком державам, щоб набрати мінімум 34 голоси, з загальної їх кількості - 76.

Функції Голови РМ виконують по черзі упродовж 6 місяців міністри закордонних справ.

Європейська Комісія є виконавчим органом ЄС. Вона складається з 17 членів, незалежних від урядів своїх країн, хоча й призначених ними. До складу Комісії входять по два представники від великих держав: Франції, Німеччини, Італії, Іспанії та Великобританії. Інші країни мають по одному представнику.

Склад Комісії розглядається і ухвалюється Європарламентом, тому кожний із її членів працює 5-річний термін. Як член колективного органу, кожний член ЄК патронуює один або кілька напрямів діяльності ЄС і очолює відповідний підрозділ Комісії, що називається Генеральним Директоратом (Департаментом). Таких Директоратів 23.

ЄК виконує три основні функції.

Маючи право ініціативи, ЄК зобов'язана подавати пропозиції щодо нових законів ЄС. Такі пропозиції вона висуває після активних консультацій, але не на ґрунті інтересів окремих регіонів чи країн ЄС, а базуючись на власному уявленні про доцільність того чи іншого рішення для долі ЄС та його громадян. У своїх ініціативах ЄК виходить з принципу допоміжності, тобто виступає з законодавчими ініціативами тільки у тих галузях, де для ефективних дій ЄС має кращі можливості, ніж окремі його члени.

Друга функція ЄК полягає у захисті угод ЄС, забезпеченні застосування державами-членами законодавства ЄС. У тих випадках, коли держави-члени порушують або не застосовують закони ЄС, Комісія може вжити відповідні санкції, включаючи передачу справи до Європейського Суду.

ЄК здійснює контроль за використанням субсидій, які виділяються урядами окремих країн власним галузям промисловості, а також за наданням дозволів на державну допомогу в разі, коли це не заборонено законодавством ЄС.

Третя функція ЄК полягає у виконанні обов'язків виконавчого органу, який відповідає за практичне втілення політики ЄС та управління нею. Для цього ЄК наділена суттєвими власними повноваженнями і правом прийняття рішень у різних галузях політики, зокрема аграрній, торговельній, транспортній тощо. Крім того, ЄК керує фінансами ЄС - бюджетом та роботою різноманітних фондів і програм ЄС, включаючи й ті, які стосуються допомоги країнам, що не входять до Союзу.

Європейський Суд. Оскільки ЄС побудовано на основі юридично обов'язкових Договорів, він суттєво відрізняється від інших міжнародних організацій. Статті Договорів про ЄС і законодавчі акти, які ґрунтуються на них, стають частиною національного права держав-членів. Це потребує чіткого тлумачення цих законодавчих актів. Основною функцією Європейського Суду і є забезпечення єдиного тлумачення законодавства ЄС та його примату над національними законодавствами у межах юрисдикції, що встановлена установами Договорами.

Відповідно до цього Європейський Суд розглядає та регулює розбіжності між державами-членами, між ними та ЄС, інститутами ЄС, ЄС та фізичними і юридичними особами. Крім того, Європейський Суд робить висновок щодо міжнародних угод та попередніх слухань справ, які передані йому національними судами (хоч у цьому випадку юрисдикція Євросуду на них не поширюється).

Євросуд є вищою інстанцією. Він не має у своєму розпорядженні будь-яких засобів примусу. Проте, враховуючи його становище та авторитет, держави-члени та інститути ЄС, як правило, погоджуються з його рішеннями.

Палата аудиторів - порівняно молодий орган ЄС, створений 1975 р. з метою перевірки усіх доходів і витрат ЄС та створених ним інститутів. Вона складається з 12 членів, що обираються на шість років, і є повністю незалежною у своїй діяльності.

Окрім перелічених інститутів, доцільно назвати також два консультативних органи, що призначені сприяти роботі Ради Міністрів, Європейській Комісії і Європарламенту, а саме:

- Комітет з економіки та соціальних питань, до якого входять представники організацій, що виражають інтереси основних соціальних груп - найманих робітників, підприємців, фермерів, осіб вільних професій тощо;

- Комітет регіонів, створений відповідно до Маастрихтського Договору і включає в себе представників регіональних та місцевих установ і організацій.

У межах ЄС діє також Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) - кредитна установа, що сприяє реалізації інвестиційних проектів, які відповідають інтересам і завданням ЄС.

Діяльність Європейського Союзу заснована на принципі, за яким жодна держава-учасниця не може бути примушена до будь-яких дій без згоди цієї держави. Якщо рішення ЄС приймаються більшістю, то вони мають декларативний характер.

Для того щоб рішення мали обов'язковий характер, необхідно їх схвалення кожною державою.

Прийняття рішень у ЄС має таку послідовність дій. Європейська Комісія починає розробку законопроектів за своєю ініціативою або на прохання Європарламенту чи Ради Міністрів. Пропозиції ЄК надходять до Ради Міністрів, а потім передаються до Європарламенту, де розглядаються відповідним комітетом.

Комітетом Європарламенту до проектів вносяться поправки, і вони проходять попереднє обговорення перед тим, як їх буде винесено на чергове засідання Європарламенту у Страсбурзі. Одночасно проекти передаються до Комітету з економіки та соціальних питань.

Висновки Європарламенту і Комітету з економіки та соціальних питань надходять до ЄК, яка з їх урахуванням вносить проект до Ради Міністрів і Європарламенту на друге читання. Пропозиції знову розглядаються на рівні комітетів, голосуються на щомісячній пленарній сесії Європарламенту і повертаються до Ради Міністрів, яка приймає остаточне рішення.

Для того щоб забезпечити роботу ЄК у тісному контакті з урядами держав-членів ЄС, їй підпорядковані комітети, до складу яких входять представники урядів. Це комітети трьох видів: консультативні, адміністративні та регулюючі.

Консультативний комітет доводить до ЄК точку зору представників держав-членів на питання, що розглядається. Незважаючи на те, що ЄК повинна всебічно розглянути зауваження консультативного комітету, вони не обмежують її при прийнятті рішення і тому консультативний комітет не може безпосередньо вплинути на результати розгляду питання в ЄК. Процедуру консультативного комітету використовують в основному при розгляді заходів, що стосуються формування внутрішнього ринку.

Адміністративні комітети створені для вирішення проблем аграрного ринку. Кожний такий комітет розглядає питання відповідної категорії продуктів. Процедура полягає в тому, що та пропозиція, якій ЄК передбачає надати правовий статус, подається на розгляд відповідного адміністративного комітету. Останній приймає рішення кваліфікованою більшістю, причому вагомість кожного голосу така ж, як у Раді Міністрів.

І в цьому випадку ЄК приймає рішення незалежно від висновків комітету - враховуючи їх, Комісія лишається абсолютно вільною у виборі. Проте, якщо висновки комітету і ЄК не збігаються, справа передається до Ради Міністрів, яка може переглянути рішення ЄК протягом місяця. Якщо ж рішення ЄК співпадає з висновками комітету або ж останній не зміг визначитись (не набрав кваліфікованої більшості голосів ні "за", ні "проти"), то рішення Комісії є остаточним і не підлягає оскарженню у Раді.

Регулюючі комітети працюють на тих же засадах, що і адміністративні, але в інших галузях. Це питання розробки спільних митних тарифів, єдиних стандартів на продовольчі товари, ветеринарний контроль, законодавство щодо охорони навколишнього середовища тощо. У регулюючого комітету більш широке коло питань, які можуть бути оскаржені в Раді Міністрів. Якщо заходи, що плануються ЄК, суперечать думці комітету або якщо комітет не визначив свою позицію, Комісія

виходить до Ради Міністрів зі своїми пропозиціями. У цьому випадку Рада приймає рішення кваліфікованою більшістю.

Якщо рішення не вдається прийняти протягом відповідно визначеного терміну після надходження матеріалів (як правило - три місяці), Комісія приймає рішення на свій розсуд. Винятком є ті випадки, коли Рада Міністрів чітко висловила своє ставлення та відхилила пропозиції ЄК простою більшістю. У таких випадках ЄК не може приймати рішення з цього питання, а повинна надати нову пропозицію.

Існує також спеціальна процедура прийняття рішень при розгляді заходів торговельної політики. Ця процедура дозволяє ЄК приймати рішення прямої дії після того, як вона була ознайомлена з висновками консультативного комітету. Проте ці рішення мають бути схвалені Радою Міністрів у тримісячний термін. У протилежному випадку вони анулюються.

Як бачимо, існуюча в ЄС процедура підготовки та прийняття рішень є складною, проте закладений у ній механізм перевірок та противаг забезпечує демократичність процесу, ґрунтуючись на відкритій дискусії, консультаціях та консенсусі.

Лекція 2. Територіальні диспропорції, що мають місце в європейському співтоваристві.

План.

1. Загальна характеристика регіону, його склад.

2. Природні умови, природні ресурси та господарство країн ЄС.

Загальні відомості. До складу регіону входять 28 країн і територія Гібралтару, що є володінням Великої Британії. Більшість країн, що входять до «Великої сімки», розташовані в цьому регіоні. Це — Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія. Західну Європу поділяють на три субрегіони — Південну Європу, Північну Європу та Середню Європу.

Географічне положення. Більшість країн регіону омиваються морями Атлантичного та Північного Льодовитого океанів і мають безпосередній вихід у відкритий океан. Це створює зручні передумови для торгівлі з усім світом, що зумовлено їх розташуванням на перетині морських, сухопутних та авіаційних шляхів з Європи до країн Азії, Африки та Америки.

Природні умови та ресурси. Країни Західної Європи мають досить сприятливі природні умови для господарського розвитку: вдале поєднання рівнинною та гірського рельєфу, кліматичних умов (в основному помірною поясу, субарктичного — на півночі, субтропічного — на півдні), переважно родючі ґрунти, ресурси прісної води. Нафта і газ є у Франції, Нідерландах, Норвегії, Великій Британії, вугілля — у Німеччині, Великій Британії, Франції, залізна руда — у Франції, Швеції, Іспанії, Великій Британії, Люксембурзі, боксити — у Франції, Норвегії; руд кольорових металів — у Німеччині, Італії, Іспанії, Норвегії, Швеції, Ірландії; уранові руди — у Франції, калійна сіль — у Німеччині, Франції. Довготривала експлуатація родовищ Європи призвела до їх збіднення. У цілому запасів мінеральної сировини в Західній Європі не достатньо для забезпечення власних потреб. Тому регіоні залежить від імпорту корисних копалин.

Населення. У Західній Європі спостерігається тенденція «старіння» нації, що виявляється в зниженні природного приросту населення та подовженні тривалості життя. У статевій структурі переважають жінки. Більшість Народів розмовляє мовами індоєвропейської сім'ї, що охоплює такі основні мовні групи: германську (західна підгрупа — німці, англійці, голландці, фламандці, австрійці, швейцарці і північна підгрупа — норвежці, шведи, ісландці, данці), романську (італійці, французи, іспанці, португальці), грецьку (греки). Найбільше міських жителів — у Великій Британії та Німеччині (до 90%), найменше — у Португалії (50%). У Західній Європі утворилися великі міські агломерації — Паризька, Лондонська, Рейнсько-Рурська та мегалополіси — Паризький, Південноанглійський. Проте нині відбувається відтік міських жителів до найближчих приміських селищ, що зумовлено погіршенням екологічного стану великих міст, масовою автомобілізацією, скупченням великої кількості населення в центральних районах міст, бажанням мати власний будинок. У Західній Європі населення сповідує здебільшого християнську релігію: у Південній Європі переважає католицизм, у Північній — протестантство, а в Середній Європі співвідношення католиків і протестантів є майже однаковим. Населення ЄС — близько 500 млн. чол.

Господарство. У міжнародному поділі праці країни Західної Європи посідають провідні місця за обсягами промислового і сільськогосподарського виробництва, експорту, запасами золота і валюти, розвитком міжнародного туризму. *Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія* є власне серцевиною економічної могутності регіону. Серед них найбільш динамічно розвивається *Німеччина*. Чималий економічний потенціал також мають *Нідерланди, Швеція, Іспанія*. Високого рівня розвитку досягли галузі промисловості, які в більшості країн регіону розвиваються завдяки наявності висококваліфікованих науково-технічних трудових ресурсів.

Паливно-енергетичний комплекс базується на власних запасах вугілля у Німеччині, Великій Британії, Франції, нафти й газу — на шельфі Північного моря. Найбільшу кількість електроенергії виробляють ТЕС. На річках Скандинавії, Альп, Піренеїв працюють великі ГЕС. Західна Європа посідає провідне місце у світі за розвитком атомної енергетики. Багато АЕС побудовано у Франції, Великій Британії, Німеччині, Швеції, Бельгії. В Ісландії електроенергетика використовує геотермальні джерела.

Машинобудування є основою промисловості країн Західної Європи. На нього припадають третина продукції, що виробляється в регіоні, та дві третини його експорту. Розвиток галузі ґрунтується на висококваліфікованих трудових ресурсах, добре розвинутих науковій базі та інфраструктурі. Тому значні центри галузі розміщено у великих містах Німеччини, Великої Британії, Нідерландів. Західна Європа—один з найбільших виробників та експортерів верстатів, продукції електротехніки, електроніки, транспортного машинобудування. Такі підприємства, як «Рено» (Франція), «Фольксваген» (ФРН), «Фіат» (Італія), «Брітіш лейленд» (Велика Британія), «Вольво» (Швеція) відомі в усьому світі.

Чорна металургія розвинута у країнах, що мають власну сировину, - Німеччині, Великій Британії, Франції, Іспанії, Бельгії. За обсягами виплавки сталі Західна Європа посідає 1-ше місце в світі. Центрами цього виробництва є промислові райони Рур (Німеччина) і Лотарингія (Франція). В останні роки географія чорної металургії змістилася до морських портів, куди надходить імпортна залізна руда (Бремену в Німеччині, Торонто в Італії, Дюнкерк у Франції).

Кольорова металургія представлена виплавою алюмінію та міді. Алюміній виплавляють у країнах, що мають сировину (боксити), — Франції, Італії, Греції та у країнах з розвинутою електроенергетикою у Норвегії, Австрії, Німеччині, Швейцарії. Виробництво міді зосереджено у Німеччині, Франції, Італії, Великій Британії, Бельгії.

Хімічна промисловість Західної Європи на сучасному етапі орієнтується переважно як на власні нафтопродукти та газ, так і на привізні, а також на кам'яне й буре вугілля, калійну і кам'яну солі. Найбільші центри нафтохімічної промисловості розташовані там, де відбувається нафтопереробка: у гирлах річок Темзи, Ельби, Рони, Сени, Рейну. Виробництво окремих видів продукції закріпилося за певними країнами регіону: пластмаси та фарби виробляють у Німеччині, хімічні добрива та соду — у Бельгії, синтетичний каучук — у Франції, фармацевтичні вироби — у Швейцарії, продукцію лісохімії - у Швеції та Норвегії.

Лісова та деревообробна промисловість зосереджена на півночі Західної Європи, зокрема у Швеції, Фінляндії.

Легка промисловість нині переміщується з відомих світових центрів текстильного та шкіряно-взуттєвого виробництва, що сформувалися у Великій Британії, Франції, Бельгії, до регіонів, де є притік дешевої робочої сили. Так, Італія за якістю пошиття взуття поступається у світі лише Китаю, а Португалія стала найбільшим виробником швейної продукції в Європі. Італія, крім того, — провідний виробник вовняних волокон і тканин. Найбільшу кількість хутрових виробів виготовляють у Німеччині, Греції; найкращі вироби з кришталю та скла — у Чехії, Німеччині, Великій Британії.

Сільське господарство має в основному сприятливі природні умови для розвитку. Відповідно до них у країнах Європи виділяють 3 типи ведення сільського господарства. Північноєвропейський тип характерний для Норвегії, Швеції, Великої Британії, Ісландії. Там переважає інтенсивний характер ведення господарства. Розводять велику рогату худобу (молочний напрям), а землеробство спрямоване на обслуговування тваринництва (вирощування кормових культур). Серед зернових переважають посіви ячменю та жита. Рибальство — галузь спеціалізації Норвегії, Ісландії. Країни середньоевропейського типу (Німеччина, Франція, Швейцарія та інші) спеціалізуються на розведенні великої рогатої худоби м'ясного та м'ясо-молочного напрямів. Тут добре розвинуто також свинарство, вівчарство й птахівництво. Рослинництво спрямоване на забезпечення населення продуктами харчування, а тваринництва — кормами.

Франція - світовий лідер з вирощування цукрових буряків і льону-довгунцю. Південноєвропейський тип охоплює відповідно країни Південної Європи. Основна галузь спеціалізації тут — рослинництво, головні культури — зернові. Крім того, міжнародне значення має вирощування оливок, фруктів, винограду, цитрусових, горіхів, тютюну та ефіроолійних культур. У тваринництві переважає розведення кіз і овець, добре розвинуто свинарство, птахівництво, скотарство молочно-м'ясного напрямку. Деякі країни Західної Європи спеціалізуються на окремих галузях сільського господарства. Так, Німеччина — на вирощуванні ячменю та хмелю, які є сировиною для пивоваріння, Нідерланди — квітів, Греція — на рибальстві, а також видобуває Из Середземного моря губку.

Транспорт у країнах Західної Європи добре розвинутий. За рівнем розвитку мережі транспортних шляхів регіон посідає одне з перших місць у світі. Це сприяє зміцненню економічних і культурних зв'язків. Невеликі відстані між країнами зумовлюють розвиток автомобільного транспорту, яким перевозять не лише пасажирів, а й різноманітні вантажі. Річковим транспортом перевозять вантажі по річках Рейну, Дунаю, Майну, які планується з'єднати каналами в єдину транспортну мережу. Важливе значення для здійснення внутрішніх і міжнародних перевезень мають морські порти (Роттердам, Гамбург, Лондон та ін.), що розташовані в гирлах-естуаріях річок і фактично перетворилися на портово-промислові комплекси з переробки імпортової сировини. Значного розвитку набув трубопровідний і повітряний транспорт. Розширюється мережа залізничних колій, призначених для швидкісних поїздів, що курсують Європою.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Між групами країн встановилися тісні торговельно-економічні відносини. Наприклад, країни ЄС утворили єдиний економічний простір з вільним переміщенням капіталу, товарів, технологій, робочої сили. Велике значення для економіки багатьох країн має розвиток міжнародного туризму. До найбільш привабливих туристичних держав належать: Іспанія, Франція, Італія, а також Велика Британія, Німеччина, Австрія, Греція та ін. А в таких карликових країнах, як Монако, Сан-Маріно, Андорра туризм давно став основним джерелом прибутків.

Загальна характеристика господарства

Частка Європи у світовому ВВП за останні 50 років зменшилася й зараз становить приблизно 25 % проти 37 % у 1950 р. Однак у цій частині світу перебувають світові лідери за показником ВВП на душу населення. При цьому частка європейців у населенні світу за цей період зменшилася майже вдвічі. У Європі виробляється більше ніж чверть промислової продукції світу, а за деякими видами сільськогосподарської продукції, наприклад молоком, вона — безсумнівний світовий лідер.

Економічну потужність регіону визначають, в першу чергу, країни Західної Європи, а серед них — чотири країни, які є членами «Великої сімки» — Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія. Країни Західної Європи являють собою економічне «ядро» ЄС. Це наймогутніше інтеграційне

об'єднання концентрує на внутрішньому ринку 40 % торгівлі товарами і 30 % — послугами.

Економіка інших розвинених країн Європи, таких як наприклад, Швейцарія, Нідерланди, Фінляндія, Швеція, Бельгія, на відміну від чотирьох головних країн, спеціалізується на окремих галузях, які завоювали європейське і навіть світове визнання.

Відкритість економік, раціональна організація виробництва, інтеграційні процеси країн ЄС сприяють раціональному використанню природних, матеріальних та трудових ресурсів та досягненню високих показників продуктивності праці, рівня життя тощо.

Особливе місце в регіоні посідають постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи, де формуються засади ринкової економіки.

Провідною галуззю промисловості в Європі є машинобудування, яке орієнтується на трудові ресурси, наукову базу й тяжіє до великих міст і агломерацій. На машинобудування припадає третина промислової продукції Європи та дві третини її експорту. Високим розвитком характеризується автомобілебудування. Європа — найбільший у світі виробник верстатів, оптики, металомістких машин і конструкцій тощо.

Хімічна промисловість посідає друге місце після машинобудування за часткою у ВВП регіону. Переорієнтація галузі на вуглеводну сировину призвела до того, що в західній частині центри нафтохімії знаходяться поряд з морськими або річковими портами, де є нафтові термінали (наприклад, Роттердам). А в східній частині регіону «тяжіння» до нафти призвело до створення НПЗ на трасах магістральних нафтопроводів (Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина).

Потужний паливно-енергетичний комплекс Європи базується як на власній сировині, так і на імпортній. У західній частині Європи провідне місце серед видів палива займають нафта та природний газ, який видобувають з шельфу Північного моря, імпортують з Росії та країн, що розвиваються. У східній частині достатньо високою залишається частка вугілля (Польща, Чехія, Україна). Найбільшу кількість електроенергії виробляють ТЕС, на річках Скандинавського півострову, Дунаї, Рейні, Дніпрі працюють потужні ГЕС, у багатьох країнах значна частка електроенергії виробляється на АЕС (Франція, Велика Британія, Бельгія, Україна). В Ісландії електроенергетика використовує геотермальні джерела.

Підприємства металургійної промисловості орієнтуються на сировину або металургійне паливо (Польща, Україна, Росія). Після другої світової війни великі металургійні комбінати були побудовані або розширені в морських портах з орієнтацією на імпорт високоякісної залізної руди та металобрухту (Італія, Франція, Велика Британія, Німеччина). Найважливіші галузі кольорової металургії — алюмінієва та мідна.

Лісова промисловість орієнтується насамперед на сировину та є галуззю міжнародної спеціалізації Швеції, Фінляндії, Білорусі, Росії.

Легка промисловість переміщується з відомих світових центрів текстильного та шкіряно-взуттєвого виробництва, що сформувалися у Великій

Британії, Франції, Бельгії, до регіонів, де є притік дешевої робочої сили, — Польщі, Італії, Португалії, Словаччини, Болгарії, України.

Сільське господарство розвинене у всіх європейських країнах, однак відмінності природних умов визначають і відмінності сільськогосподарської спеціалізації.

В Європі склалися **три основні типи сільського господарства** — північно-, середньо- та південноєвропейський. У першому переважає інтенсивне молочне тваринництво. У другому, крім вирощування великої рогатої худоби, важливу роль також відіграють свинарство, птахівництво і рослинництво. У південноєвропейському типі рослинництво переважає над гірськопасовищним тваринництвом.

Країнам ЄС властивий високоінтенсивний характер ведення сільського господарства, як правило, з переважанням тваринництва та обслуговуючою роллю рослинництва.

Постсоціалістичні країни перебувають на різних стадіях реформування аграрних відносин.

За рівнем розвитку мережі транспортних шляхів європейський регіон посідає одне з провідних місць у світі. Особливо високою інтенсивністю перевезень та якістю шляхів сполучення вирізняються країни ЄС.

З другої половини 90-х років ХХ ст. був розроблений та впроваджується грандіозний проект **створення єдиної транспортної мережі Європи.** У березні 1994 р. під егідою Європейського Союзу на острові Крит (Греція) відбулася II Загальноєвропейська конференція міністрів транспорту 23 європейських держав. На ній було погоджено і затверджено маршрути перших дев'яти європейських міжнародних транспортних коридорів (МТК). Надалі у літературі вони дістали назву «критських» за місцем їх затвердження. Він передбачає формування дев'яти МТК між Заходом та Сходом, Північчю та Півднем загальною довжиною приблизно 17 тис. км. Кожний коридор буде являти собою полімагістраль, включаючи автостради і залізничні шляхи, а Дунайський коридор — ще й водний шлях.

Тема 3. Усунення адміністративних бар'єрів

План.

1. Сутність та еволюція спільної промислової політики Європейського Союзу.

2. Сучасні принципи та механізми реалізації спільної промислової політики ЄС.

3. Секторальні пріоритети промислової політики ЄС.

4. Перспективи розвитку спільної промислової політики ЄС.

I. Сутність та еволюція спільної промислової політики Європейського Союзу

Промислова політика ЄС — це широкий набір інструментів державного регулювання, застосування яких забезпечує зростання виробництва та конкурентоспроможності певного сектора/галузі або секторів/галузей економіки. При цьому цілеспрямована підтримка окремих галузей не повинна зашкодити іншим, але, навпаки, — забезпечити для них непрямі позитивні наслідки. Комісія ЄС визначає промислову політику ЄС як складову політики у сфері регулювання підприємництва, яка визначається як «сукупність заходів, спрямованих на формування бізнес-середовища, сприятливого для розвитку підприємств усіх організаційно-правових форм, розмірів, видів діяльності та регіонів»*. Основоположний принцип підприємницької політики ЄС полягає у створенні умов для доступу до найкращих сучасних технологій і каналів збуту продукції для кожного, хто володіє комерційно придатною ідеєю. Цей принцип утілено у концепції «Європа підприємств» (Enterprise Europe).

Отже, **промислова політика може бути визначена** як застосування інструментів і принципів політики ЄС у сфері регулювання підприємництва до компаній промислового сектора. Водночас проблема визначення меж промислової політики насправді є складнішою. Промислову політику ЄС прийнято розглядати у широкому та вузькому значеннях.

У широкому сенсі **промислова політика ЄС включає:**

- загальні заходи у сфері подальшого розвитку внутрішнього ринку та утворення Європейського економічного і монетарного союзу (*в цьому розумінні промислова політика ЄС є складовою загальної економічної політики ЄС*);
- зовнішньоторговельну політику (*антидемпінгові заходи, дво та багатосторонні торговельні угоди, які стосуються конкретних секторів промисловості*);
- соціальну та регіональну політику (*у разі, коли реструктуризація промисловості має негативні соціальні чи регіональні наслідки*);
 - конкурентну політику;
 - науково-дослідну політику;
 - заходи зі стимулювання підприємницької кооперації.

У вузькому сенсі промислова політика ЄС охоплює сукупність конкретних заходів у певних галузях промисловості, пов'язаних з відповідними джерелами їх фінансування. Найчастіше кошти бюджету ЄС виділяються на забезпечення реструктуризації слабких або занепалих галузей; підтримку нових галузей; підтримку малих і середніх підприємств; фінансування науково-технічних програм, особливо загальноєвропейських коопераційних проектів; захист від недосконалої та нечесної іноземної конкуренції.

Пряма фінансова допомога ЄС для промисловості забезпечується:

- ◆ наданням коштів з бюджету ЄС (ЄРДФ, соціальний фонд, фонди НДДКР);
- ◆ наданням позик ЄОВС підприємствам вугільної та сталеливарної промисловості країн-членів ЄС (до червня 2002 року);

◆ наданням Європейським інвестиційним банком та Європейським інвестиційним фондом позик, гарантій через систему фінансових посередників, а також фінансування капіталу венчурних фондів;

◆ наданням фінансової допомоги малому та середньому бізнесу через Новий інструмент Співтовариств (*NCI — New Community Instrument*) та інші спеціалізовані програми та інструменти.

Крім того, серед інших фінансових інструментів підтримки підприємницької діяльності важливою є система державних закупівель, які у ЄС становлять 16 % ВВП. Особливо держзамовлення важливі для ринків інноваційної продукції, що формуються, адже держава через цей інструмент має можливість створити необхідний критичний обсяг попиту на високотехнологічну продукцію та послуги. Формування Спільного ринку сприяло остаточній лібералізації національних систем державної закупівлі.

Загалом, можна стверджувати, що правова основа спільної промислової політики ЄС почала формуватися ще у 1951—57 рр., коли підписувалася угода про створення ЄОВС та Євратому. Проте фактично до 1990 року в ЄС не існувало чітко визначеної та законодавчо врегульованої промислової політики. У цей період інституції ЄС обмежувалися переважно позицією спостерігача.

У промисловій сфері, запровадивши широку гаму статистичних порівняльних проектів, які пізніше було покладено на регулярну основу за допомогою щорічної публікації оглядів промислового виробництва, витрат на оплату праці, структурної та короткострокової підприємницької статистики.

Загальні принципи сучасної промислової політики ЄС були закладені у Посланні Комісії ЄС «Промислова політика у відкритому конкурентному середовищі: головні принципи Співтовариств»*. Базовим принципом визначено політику «вільної торгівлі». У посланні також визначено чотири головні виклики для європейської промисловості, а саме: глобалізацію, зростання вартості праці та капіталу, необхідність поширення технологічних інновацій, а також важливість і необхідність вдосконалення людського капіталу. На думку експертів Комісії ЄС, **для успішної реалізації політики промислового зростання необхідно забезпечити п'ять основних передумов**, зокрема:

- забезпечити конкурентне середовище, уникнувши надмірної концентрації та несправедливих субсидій;
- реалізувати стабільну та передбачувану макроекономічну політику;
- збільшувати обсяги інвестування в людський капітал;
- сприяти економічній конвергенції та соціальній згуртованості громадян ЄС;
- досягти високого рівня захисту навколишнього природного середовища.

Основними заходами, здатними каталізувати промисловий розвиток у ЄС, визначено:

- ◆ завершення формування Єдиного ринку;
- ◆ завершення розробки загальноєвропейських продуктових стандартів;
- ◆ лібералізація системи державних закупівель;

- ◆ усунення будь-яких національних кількісних обмежень;
- ◆ формування цілісного правового поля для бізнесу;
- ◆ стимулювання розбудови загальноєвропейських енергетичних, транспортних та телекомунікаційних мереж;
- ◆ проведення відкритої зовнішньоторговельної політики, яка базується на міжнародних нормах.

Промислова політика ЄС фактично була «узаконена» Маастрихтським договором про Європейський Союз, що вступив у дію 1993 року. Стаття 157 Договору про Європейське Співтовариство (ДЄСп), присвячена промисловій політиці, говорить: «Співтовариство та країни-учасниці мають створити відповідні умови, щоб забезпечити конкурентоспроможність промисловості Співтовариства». З цією метою, враховуючи принцип відкритості і конкурентності ринків, їх зусилля мають бути спрямовані на прискорення адаптації промисловості до структурних зрушень; забезпечення сприятливого для підприємницької ініціативи середовища, особливо щодо розвитку МСП; сприяння кооперації підприємств; заохочення ефективнішого використання промислового потенціалу науково-технічної та інноваційної політики.

2. Сучасні принципи та механізми реалізації спільної промислової політики ЄС

Комісією ЄС розроблено методологію підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості. Вона включає три етапи: *аналіз, консультації та дії*. Отже, базовим, першим етапом промислової політики ЄС є *аналіз рівня конкурентоспроможності промисловості* країн-членів ЄС, який дає змогу виявити сильні та слабкі сторони кожної галузі промисловості і на цій основі запропонувати адекватні заходи промислової політики як у галузевому, регіональному, так і у функціональному аспектах. Другий етап - це *консультації із зацікавленими сторонами*, коли мають бути максимально враховані всі інтереси та обрані найбільш адекватні й ефективні інструменти, узгоджені із усіма зацікавленими сторонами. Надалі окреслене коло цілей та релевантний набір заходів пропонується у *Посланні Комісії ЄС*. Практична реалізація цих заходів може бути покладена або на інституції Європейського Союзу, або на уряди країн-членів.

На сьогодні економічна система ЄС розвивається відповідно до прийнятої главами держав на Саміті Європейської Ради у Лісабоні (2000 р.) нової економічної стратегії на період до 2010 року, яка базується на концепції підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн-членів*. Стратегічною метою Європейського Союзу на найближчі 10 років було проголошено «створення найбільш конкурентоспроможної та динамічної в світі економіки, що базується на знаннях, здатної до стабільного економічного зростання, створення більшої кількості якісних робочих місць і соціального згуртування». Визначено вісім пріоритетних напрямків:

1. *Створення інформаційного суспільства*. Для цього передбачається розширити доступ до мережі Інтернет, поширювати використання інформаційних технологій у навчальних закладах і компаніях. Інтернет

у перспективі має стати основним засобом для передачі інформації, різного виду угод, торгівлі. Для цього країни — члени ЄС мають розробити національні Плани інформаційного суспільства (*Information Society Action Plans*). Ці плани повинні відповідати розробленим Європейською Комісією ініціативам («*eEurope+*»), які передбачають стимулювання розвитку електронного бізнесу.

2. *Розвиток Європейського простору НДДКР та інновацій.* На Саміті Європейської Ради у Барселоні (2002 р.) було визначено необхідність збільшити загальні видатки на наукові дослідження із 1,9 % до 3 % сукупного ВВП ЄС до 2010 року. Передбачається, що витрати приватних компаній забезпечать 2/3 приросту сукупних витрат на НДДКР.
3. *Завершення формування Єдиного Ринку послуг та промисловості.* Головними завданнями є зменшення рівня протекціонізму та державної допомоги у деяких галузях (наприклад, у паливно-енергетичному секторі), забезпечення еквівалентних умов інвестиційної діяльності як для внутрішніх, так і для іноземних інвесторів, підтримка дієвої конкурентної політики. Особлива увага приділяється підтримці малого та середнього бізнесу.
4. *Розвиток інфраструктурних секторів: телекомунікаційних, транспортних мереж та комунальних послуг.* Так, у сфері послуг повітряного транспорту лібералізація ринків завершується, тоді як національні ринки поштових послуг залишаються ще досить закритими.
5. *Підвищення ефективності та інтеграція фінансових ринків.* З метою об'єднання європейських фінансових ринків та активізації інвестиційних процесів розроблено План функціонування венчурного капіталу (*The Risk Capital Action Plan*) та План функціонування фінансових послуг (*The Financial Services Action Plan*), якими на основі вивчення світового досвіду визначено джерела формування венчурного капіталу, інструменти стимулювання вкладень пенсійних фондів, страхових компаній тощо.
6. *Удосконалення підприємницького середовища та регуляторної політики.* Особлива увага приділяється фінансуванню та всебічній підтримці інноваційних малих та середніх підприємств на ранніх етапах бізнесу.
7. *Удосконалення соціальної політики.* На основі національних Планів зайнятості (*Employment Action Plan*) передбачається підвищити показники зайнятості (на початку 2000х років вони у країнах ЄС становили в середньому 60 % для жінок і 50 % для зайнятих у віці 55—64 років), зменшити питому вагу некваліфікованої праці у молодому віці від 18 до 24 років.
8. *Розвиток довкілля.* Включає такі основні пріоритети: зміну клімату, здоров'я людини, корисні копалини.

Очікується, що результатом таких реформ стане досягнення високих темпів економічного зростання, високого рівня зайнятості населення, рівня життя, що

в підсумку зробить країни ЄС найбільш конкурентоспроможними в світі. Водночас великі очікування пов'язані з Лісабонською стратегією нині на межі краху. Комісія на чолі з Вімом Коком провела ґрунтовний аналіз стану виконання лісабонських пріоритетів у 2004 році*, який засвідчив, що існують значні проблеми та відставання у реалізації означених цілей. Всесвітній економічний форум кожні два роки здійснює міжнародні порівняння щодо виконання лісабонських пріоритетів. У звіті 2006 року* виявлено значне відставання країн ЄС від основних конкурентів — США та країн Південно-Східної Азії, особливо у сфері розбудови інформаційного суспільства, розвитку Європейського науково-дослідного простору, формування сприятливого бізнес-середовища.

Взявши до уваги ці та інші міжнародні аналітичні оцінки**, Європейська Комісія запропонувала фундаментальний перегляд первинної Лісабонської стратегії***, що дістало відображення у схваленні Лісабонського плану дій, яким запропоновано зусилля країн-членів сконцентрувати навколо трьох пріоритетних галузей політики****:

1. *Забезпечення сприятливого середовища для інвестування та працевлаштування за рахунок:*

- розширення та поглиблення Спільного ринку;
- забезпечення відкритості та конкурентності європейських ринків;
- вдосконалення Європейського та національних регулювань ;
- розвитку та вдосконалення загальноєвропейської інфраструктури.

2. *Створення знань та інновацій для забезпечення економічного зростання за допомогою:*

- ◆ збільшення та вдосконалення фінансування НДДКР;
- ◆ всебічного сприяння розвитку інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій та сталого використання природних ресурсів;
- ◆ посилення промислової бази ЄС.

1. *Підвищення рівня зайнятості за рахунок:*

- залучення більшої кількості громадян до трудової діяльності та модернізації систем соціального страхування;
- підвищення гнучкості ринків праці та адаптивності працівників і роботодавців;
- нарощування інвестування в людський капітал за допомогою підвищення досвідченості та професійної компетентності працівників.

Враховуючи розроблений Комісією План дій, Рада ЄС у березні 2005 року визначила три ключові напрями перегляду Лісабонської стратегії: по-перше, підтримка наукових досліджень та інновацій як головного двигуна сталого економічного зростання; по-друге, забезпечення сприятливого середовища для інвестування та працевлаштування в ЄС і, по-третє, сприяння економічному зростанню та зайнятості задля піднесення соціальної згуртованості*. Отже, ключовими сферами концентрації зусиль потягом найближчих п'яти років Рада ЄС визнала стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності (збільшення інвестицій у створення нових знань і

технологій), а також удосконалення середовища підприємницької діяльності (всебічна підтримка розвитку МСП)**.

Отже, можна з упевненістю твердити, що інноваційна та підприємницька політики нині набули статусу стрижня стратегії соціально-економічного розвитку ЄС.

На Лісабонському саміті було запроваджено «відкритий метод координації», який переважно застосовується у сферах, де Співтовариство має обмежений вплив, або у випадках, коли дії Співтовариства є недоцільними, згідно з принципом субсидіарності. Відкритий метод координації — це процес добровільного співробітництва та конвергенції, відповідно до якого залучені сторони погоджують спільні цілі, досягнення яких забезпечується заходами національних урядів. Кожна країна визначає експертів, уповноважених установлювати загальноєвропейські цілі та показники, які надалі систематично аналізуються, а також поширюється виявлена найбільш успішна практика досягнення цих цілей. Завдяки цьому «м'якому» інструменту уряди країни-члена отримують доволі недвозначний стимул для розвитку та вдосконалення власної політики.

Директорат Комісії ЄС із питань підприємництва та промисловості імплементує відкритий метод координації за трьома основними напрямками:

1. Створено *Таблоїд підприємницької політики* як засіб моніторингу та оцінки підприємницького сектора 27 країн — членів ЄС за 33 показниками, що відображають базові умови ведення бізнесу в країні. Здійснюються міжкрайнові порівняння, на основі яких готується Звіт про європейську конкурентоспроможність та оцінюється рівень реалізації цілей Лісабонської стратегії.
2. *Оцінка «найкращої практики»* використовується для вдосконалення промислової політики країн-членів. Найкращі проекти дозволяють з'ясувати диспропорції між країнами-членами, що, в свою чергу, змушує тих, хто відстає, вживати термінових заходів для поліпшення ситуації.
3. *Європейська хартія малих підприємств*, прийнята Європейською Радою у червні 2000 р., закликає країни-члени до багатосторонньої підтримки МСП за 10 основними напрямками: (1) освіта і професійна підготовка для підприємств; (2) прискорення та здешевлення процедури відкриття підприємства; (3) поліпшення нормативно-правової бази регулювання підприємницької діяльності; (4) підвищення рівня професійних умінь і навичок працівників; (5) збільшення можливостей доступу до Інтернету; (6) піднесення ефективності Спільного ринку; (7) оподаткування та джерела фінансування; (8) посилення технологічної бази МСП; (9) всебічна підтримка МСП та поширення успішних моделей електронної комерції; (10) підвищення ефективності лобювання інтересів МСП на національному та Європейському рівнях. Щорічні звіти дозволяють оцінити досягнутий рівень реалізації цілей Хартії, а також поширювати успішну практику сприяння розвитку малого підприємництва.

Варто зауважити, що у п'ятнадцяти старих країнах-членах ЄС існує близько 17 млн. малих і середніх підприємств (МСП), які володіють 60 %

національного багатства, забезпечують 50 % валових інвестицій та 75 % зайнятості населення. До категорії МСП у ЄС відносять підприємства, на яких працює менше 250 осіб з річним товарооборотом менше 50 млн. євро та/або річним балансом, що не перевищує 43 млн. євро.

З метою поліпшення інформаційно-консультативного забезпечення підприємств щодо діяльності ЄС запроваджено ініціативу «*B 2 EUROPE*», яка координує різні Європейські мережі підтримки бізнесу, зокрема: *EuroInfoCenter (EIC)*, *Innovation RelayCentres (IRCs)* та *Business Innovation Centres (BICs)*.

Для надання консультацій малим підприємствам з питань, які стосуються внутрішнього ринку та програм ЄС, у 1987 р. створено інформаційну мережу *EuroInfoCenter*. Головною метою мережі є інформування МСП про Спільний ринок ЄС та можливості отримання доступу до компліментарного фінансування Співтовариства. Завдання її полягають в інформаційному забезпеченні щодо питань Спільного ринку та можливостей для МСП, сприянні в долученні підприємств до програм і заходів Співтовариства, створення каналу прямого зв'язку між підприємствами і Європейською Комісією. Цей інструмент базується на принципі «Не помилися дверима» (*No wrong door*), тобто надання всієї необхідної інформації через єдиний портал у систематизованому вигляді різноманітними способами консультування щодо пошуку необхідної інформації. Це зручний децентралізований портал доступу для МСП до інформації, консультацій, зворотного зв'язку, мереж підприємницької кооперації, послуг з підтримування у сфері міжнародної економічної діяльності; послуг на підтримку інноваційної діяльності, мереж передачі знань і технологій; спеціалізованих послуг сприяння участі МСП у Сьомій Рамковій Програмі тощо. Нині мережа охоплює 278 центрів у ЄС, ЄЕП, Центральній та Східній Європі, країнах Середземномор'я. Центри тісно співпрацюють із національними організаціями, які мають великий досвід надання інформаційної підтримки підприємствам та добре інтегровані у локальне бізнес-середовище, себто з торгово-промисловими палатами, місцевими агенціями розвитку, торговими асоціаціями та консалтинговими агентствами.

Для реалізації підприємницької кооперації в інноваційній сфері та активізації процесів технологічного трансферу створено мережу центрів передачі інновацій (*Network of Innovation Relay Centres*).

Кожен такий центр є регіональним інформаційно-аналітичним пунктом доступу до загальноєвропейських інноваційних програм і проектів, а також мереж передачі технологій. В IRC-центрах працює висококваліфікований персонал, який добре знає, з одного боку, — технологічні потреби локального бізнесу, з іншого — програми ЄС у сфері інновацій та НДДКР. Таким чином забезпечується інтенсивний обмін інформацією та бізнес-контактами у двох напрямках: екстернальному — від підприємства до зацікавлених сторін щодо придбання розробленої нової технології та інтернальному — до підприємства від аналогічних IRC-центрів в інших країнах і регіонах ЄС.

Створення мережі центрів бізнесу та інновацій (Business and Innovation Centres) ініційовано Європейською Комісією у співпраці з державними та приватними регіональними партнерами. Ця мережа виконує роль бізнес-інкубатора, маючи за мету сприяння створенню та розвитку нових підприємств за рахунок надання комплексу послуг із підтримки (професійне навчання персоналу, фінансування, маркетинг, передача технологій тощо) для МСП, які реалізують інноваційні та високотехнологічні проекти. Крім того, з 2004 року розпочала роботу нова Європейська мережа підтримки електронного бізнесу (*eBSN — European Business Support Network*).

У ЄС також запроваджено *Програму взаємообміну інформацією між державними адміністраціями (IDA — Interchange of Data between Administrations)*, яка протягом 2005—2009 рр. замінена *Програмою надання електронних державних послуг державними адміністраціями для бізнесу та громадян (IDABC — Interoperable Delivery of panEuropean eGovernment services to public administrations, business and citizens)*. Програма IDABC базується на двох інструментах:

- *проекти спільного інтересу*, які полягають у створенні трансєвропейських телекомунікаційних мереж з широкого спектра сфер адміністрування — таких, як охорона здоров'я, сільське господарство, навколишнє середовище, рибне господарство, зайнятість, освіта тощо;
- *горизонтальні заходи*, які забезпечують проекти спільного інтересу технологічними рішеннями та програмним забезпеченням для технологічної сумісності мереж.

2007 року за ініціативою Комісії ЄС започатковано «Програму дій щодо зниження адміністративних бар'єрів у ЄС» (*Action Programme for reducing administrative burdens in the European Union*), зорієнтовану на виявлення та усунення обтяжливих необґрунтованих адміністративних процедур і формальностей.

Вебсайт програми <http://ec.europa.eu/enterprise/adminburdensreduction> дозволяє підприємствам звертатися безпосередньо до Комісії з пропозиціями щодо подолання конкретних адмінбар'єрів.

Загалом великий спектр інструментів організаційно-економічної та інформаційно-консультаційної підтримки малих підприємств є свідченням реалізації цілей Лісабонської стратегії та нового Лісабонського плану дій. Органи ЄС у 2006 році схвалили принцип «Think Small First», що означає спрямування усіх без винятку європейських політик у напрямі сприяння підвищення ефективності діяльності МСП.

3. Секторальні пріоритети промислової політики ЄС

Розглянемо докладніше галузеву специфіку промислової політики ЄС у розрізі її конкретних цілей, стратегій та механізмів регулювання.

Починаючи з 1950х рр., в економіці розвинутих країн відбувалися зрушення в бік зростання питомої ваги валової доданої вартості, створеної у сфері послуг. У країнах-членах ЄС питома вага обробної промисловості у валовій доданій вартості за останні 20 років зменшилася з 27 % у 1979 р. до 19 % у

2001 р. (рис. 4.1.4). Частка добувної промисловості також скоротилася з 12 % до 9 % валовій доданій вартості. Водночас на сектор послуг припадає 70 % ВДВ, відповідні тенденції спостерігаються і в структурі зайнятості за секторами економіки.

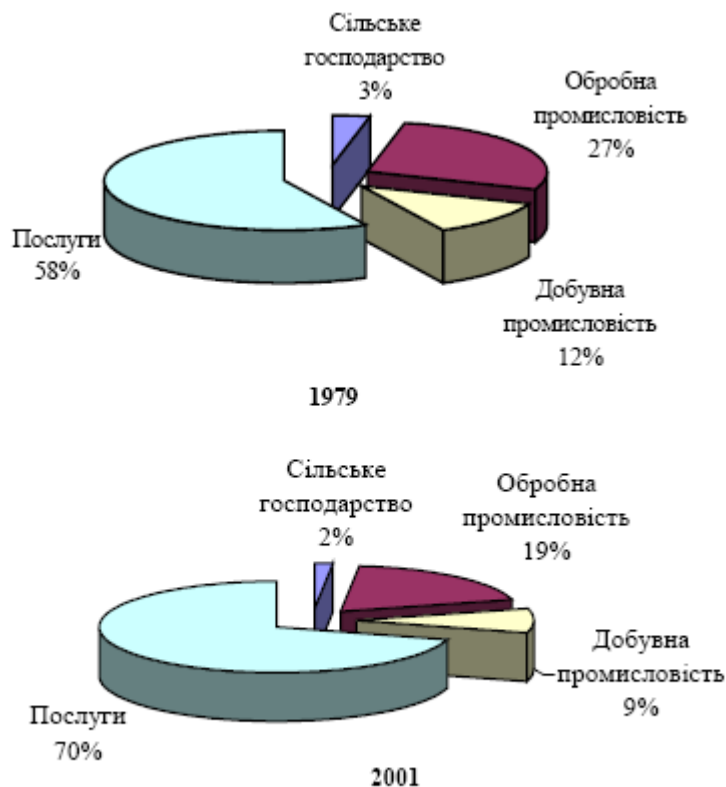

Рис. 4.1.4. Структура валової доданої вартості 15 країн — членів ЄС за секторами економіки

Такі зрушення були зумовлені передусім вищими темпами зростання продуктивності праці у промисловості порівняно зі сферою послуг, а також розширенням промислового застосування ІКТ. Крім того, велика кількість послуг тісно пов'язана з виробництвом. Послуги, особливо ділові, супроводжують товар протягом усього шляху від виробника до споживача. Іншою важливою тенденцією є передача промисловими компаніями великої кількості операцій (таких, як логістика, транспортування, маркетинг, ІКТ та ін.) на аутсорсинг компаніям сфери послуг.

Отже, роль промисловості у забезпеченні конкурентоспроможності країн ЄС, незважаючи на тенденцію до перерозподілу трудових ресурсів та доданої вартості до сфери послуг, залишається центральною, що й зумовлює необхідність вдосконалення промислової політики ЄС.

У структурі промислового виробництва ЄС за одними показниками найбільша частка припадає на харчову промисловість, за іншими — на галузі, де помітно відчувається вплив інновацій — електротехнічну, електронну, хімічну індустрію та виробництво транспортних засобів (табл. 4.1.1).

Таблиця 4.1.1

СТРУКТУРА ОБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
15 КРАЇН—ЧЛЕНІВ ЄС, % (1999)

Галузь	Обсяг виробництва	Зайнятість	Валова додана вартість
Харчова	16,0	13,0	11,4
Хімічна	14,7	14,1	16,3
Транспортні засоби	13,2	8,7	11,8
Електричне машинобудування та електроніка	9,1	12,7	10,0
Машини та обладнання	8,4	10,5	11,2
Деревообробна, целюлозно-паперова та видавнича	8,2	12,0	10,0
Металообробка	5,0	10,7	7,1
Текстильна, одяг і взуття	4,9	5,9	5,0
Чорна металургія	4,7	3,4	4,3
Виробництво неметалічних мінеральних продуктів	3,5	5,0	4,5
Інструменти	2,5	1,6	2,9
Інші галузі обробної промисловості	1,9	2,3	2,7

Як випливає з таблиці, лідером в обсягах виробництва була харчова промисловість, яка мала високодиверсифіковану внутрішню галузеву структуру, виробляла конкурентну за ціною продукцію. До трійки лідерів відносились також хімічна промисловість та виробництво транспортного устаткування. Лідерство в структурі зайнятості мали окрім зазначених галузей ще й електротехнічна промисловість, машинобудування і виробництво обладнання, лісова, паперова та поліграфічна промисловість, металообробка з різницею у питомі вазі у 2—3 %, що говорить про їх високу щільність і дистанціювання від інших виробництв.

Найкращим способом запобігання дискретним галузевим заходам урядів країн, неузгодженість яких може негативно вплинути на реалізацію спільних інтересів, та одночасного оздоровлення і реструктуризації європейської промисловості є розробка спільної промислової політики. Таким чином, сучасна Європейська промислова політика найкраще розвинена у найбільш вразливих на світовому ринку галузях внаслідок перенасиченості окремих ринків (як, наприклад, у сталеливарній галузі, суднобудуванні, автомобільній галузі та виробництві текстилю) або недостатньої розвинутості Спільного європейського ринку (що характерно для аерокосмічної галузі, хімічної та телекомунікаційної промисловості).

Сталеливарна промисловість. Сталеливарна промисловість ЄС забезпечує 20 % світового виробництва сталі (70 млрд. євро). Їй притаманний досить високий рівень концентрації виробництва — на 5 найпотужніших виробників припадає 60 % загального виробництва сталі в ЄС (Рівень концентрації в галузі зріс з 23 % у 1993 року до 60 % у 2000 році). Реалізується 20річна програма реструктуризації галузі, результатом якої було тимчасове зупинення 50 млн.

тонн надлишкових потужностей та скорочення зайнятості з 900 до 250 тис. осіб.

Головні конкурентні переваги галузі, пов'язані з підвищенням якості сталі, оскільки цінова гнучкість галузі обмежена через жорстку цінову конкуренцію ззовні. Пряма державна допомога дозволяється лише для фінансування програм зі скорочення потужностей, пом'якшення соціальних наслідків скорочення та підтримки НДДКР. Вживаються протекціоністські заходи з обмеження імпорту дешевої сталі із Східної Європи, Китаю та інших країн, також розробляються контр-антидемпінгові заходи проти США.

У даний час внутрішній ринок сталі в ЄС перебуває під пильним спостереженням Комісії ЄС: сталеливарні компанії систематично звітують про інвестиційну діяльність, інформація також збирається в межах Порядку денного стратегічних досліджень (Strategic Research Agenda) Європейської сталеливарної технологічної платформи (European Steel Technology Platform - ESTEP).

Зовнішньоекономічний аспект промислової політики в сталеливарній галузі пов'язаний із використанням тарифних квот на імпорт сталі та металопрокату та системи попереднього моніторингу імпорту сталі з країн Східної Європи (зокрема й України). Термін дії Договору про ЄОВС завершився у червні 2002 року, що зумовило перехід сталеливарної промисловості на загальні засади промислової політики ЄС в обробній промисловості*.

Суднобудування. Головними гравцями на світовому ринку суден є Японія, Південна Корея, Норвегія та США, з якими, починаючи з 1988 року, ЄС веде переговори про усунення обмежень, що викривляють конкуренцію. У 1994 році вдалося підписати угоду про усунення всіх обмежень щодо нормальної конкуренції

У даній галузі, починаючи з 1998 року. Водночас на початку 21 сторіччя на світовому ринку комерційних суден склалася кризова ситуація, однією із причин якої є демпінгова політика азійських конкурентів. Так, 2002 року попит на суднобудівну продукцію ЄС знизився на 80 % порівняно з 2000 роком, попит знизився практично в усіх ключових сегментах (контейнерні судна, танкери, крейсери тощо), ціни на нові судна досягли найнижчої позначки в останнє десятиліття. Це призвело до масового банкрутства суднобудівних компаній у ЄС. У відповідь на грабіжницький демпінг з боку Південної Кореї Європейський Союз подав позов на цю країну до СОТ, а також у травні 2001 року запровадив тимчасові захисні заходи, які триватимуть допоки СОТ не винесе рішення з вищезгаданого позову.

Отже, ЄС захищає позиції суднобудівної галузі від недобросовісної конкуренції з боку третіх країн, доповнюючи зовнішньоекономічний аспект стратегічними структурними заходами в межах Співтовариства.

Внутрішній аспект спільної промислової політики ЄС у галузі суднобудування полягає у нарощуванні конкурентних переваг європейських суднобудівних підприємств за допомогою підтримки виробничої та науково-технічної кооперації компаній, паралельно відбувається скорочення

потужностей та вживаються адекватні заходи соціальної реадaptaції населення, яке втратило роботу внаслідок скорочення робочих місць.

Автомобільна промисловість. Промислова політика ЄС у цій галузі зосереджена переважно на таких аспектах, як:

- низький рівень конкуренції та кооперації між шістьма основними виробниками;
- недостатня фінансова потужність європейських автомобілевиробників порівняно з американськими та японськими конкурентами;
- зростання імпорту зі США та Японії;
- високий конкурентний тиск з боку японських автозаводів, розташованих у Європі;
- зростання кількості нових виробників з високим експортним потенціалом в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

У зв'язку з вищенаведеними загрозами пріоритетами промислової політики в цій галузі є усунення бар'єрів для торгівлі автомобілями в межах ЄС та захист внутрішнього ринку від дешевого імпорту. З 1991 по 1999 рр. між ЄС, Японією та Південною Кореєю діяла торговельна угода, яка забезпечила поступову взаємну лібералізацію авторинків. З метою розв'язання проблеми формування вільного внутрішнього ринку автомобільної продукції було гармонізовано законодавство в технічній сфері стосовно приватних легкових автомобілів. З 1996 року обов'язковим є дозвіл ЄС на виробництво таких автомобілів. Країни — члени ЄС зобов'язані знизити рівень шкідливих викидів автомобілів до 50 % від рівня 1991 року.

Протягом 1984-1998 рр. з бюджету ЄС виділено 154 млрд. єкю на реалізацію заходів структурної перебудови галузі. Автомобільна промисловість також була основним реципієнтом коштів, виділених фондами ЄС на підтримку промислових НДДКР у П'ятій рамковій програмі ЄС з розвитку наукових досліджень і технологій.

Авіакосмічна галузь. Аерокосмічна галузь ЄС характеризується особливою структурою ринку: у виробництві цивільних літальних апаратів домінують два найкрупніших гравці, а на ринку військової авіатехніки монопольним замовником є держава. Недивно, що галузь характеризується сильним державним впливом та високим рівнем наукоємності.

Головними загрозами для міжнародної конкурентоспроможності галузі визначено низький рівень кооперації та високу географічну сегментованість ринків, фрагментованість та нескоординованість наукових досліджень, незавершеність Спільного внутрішнього ринку в аерокосмічній сфері, що значною мірою зумовлено неузгодженістю національних стандартів і небажанням урядів країн-членів виробити спільний підхід до політики державних закупівель в оборонному секторі.

За оцінками експертів, протягом перших 10—15 років 21 сторіччя світовий попит на авіасудна становитиме близько 14 тис. одиниць нової авіатехніки (або 1 трлн. євро). Водночас частка ЄС на світовому ринку цивільної авіації становить менше 10 %. Американська авіаційна промисловість набагато

конкурентоспроможніша, при цьому космічна галузь є ще більш розвиненою в США порівняно з ЄС.

Отже, наголосом промислової політики ЄС в аерокосмічній галузі є насамперед заохочення загальноєвропейської кооперації у сфері науково-технологічних розробок (Аеробус, Галілео, Торнадо, Альфа Джет, Єврофайтер, GNSS, EGNOS, GMES), підвищення мобільності дослідників, гармонізація стандартів з метою завершення формування Спільного внутрішнього ринку. Так, у 2004 році між ЄС та Європейським космічним агентством було підписано Рамкову угоду, яка створила підґрунтя для впровадження загальноєвропейської спільної промислової політики в авіакосмічній галузі*. Пріоритетом цієї угоди визначено узгодження попиту на послуги, що використовують космічні системи і технології з пропозицією космічних систем та відповідною інфраструктурою.

Хімічна промисловість. Галузь відіграє чи не найголовнішу роль у промисловому розвитку ЄС. Забезпечуючи більше 16 % валової доданої вартості обробної промисловості, хімічна галузь є другою найбільшою галуззю промисловості, яка, до того ж, створює позитивне зовнішньоторговельне сальдо ЄС у розмірі 50 млрд. євро щорічно. Дана галузь потребує збільшення витрат на НДДКР, незважаючи на те, що її прибутковість нижча, ніж у США, що стримує приріст інвестування в наукову та інноваційну діяльність. Додаткові обмеження на розвиток галузі також накладаються жорсткими стандартами охорони довкілля та здоров'я.

Комісія ЄС запропонувала стратегію, спрямовану на досягнення високого рівня безпеки більшості хімічних речовин, що виробляються в ЄС із одночасним забезпеченням ефективного функціонування Спільного внутрішнього ринку хімічних речовин. Пряма фінансова допомога на оцінку ризиків імплементації даної стратегії сягнула 3,6 млрд. євро.

Заходи промислової політики ЄС у хімічній галузі зорієнтовані на стратегічну перспективу — головним пріоритетом є розширення НДДКР та розвиток людських ресурсів. Лібералізація енергетичного сектора принесе вигоду хімічній промисловості, як вельми потужному споживачеві енергії, посилення природоохоронних вимог у перспективі підвищить конкурентоспроможність хімічної промисловості ЄС у міру розвитку глобальних стандартів захисту навколишнього середовища.

Біотехнології. Це одна з найбільш наукоємних галузей ЄС, яка, проте, значно поступається за інноваційною потужністю США. Головними причинами цього є тривалий період розробки нових речовин, жорстка процедура авторизації, нестача фінансування, що обмежує здатність малих наукоємних підприємств ефективно доводити продукцію до ринку.

Традиційно промислова політика ЄС у галузі біотехнологій концентрувалася на проблемах захисту довкілля та споживачів, що є явно недостатнім у сучасних умовах інтенсифікації глобальної конкуренції. В ЄС розроблено План дій з розвитку біотехнологій та наук про життя, головними заходами визначено:

- посилення ланцюга створення цінностей у галузі шляхом підвищення кваліфікації персоналу, ефективної підтримки досліджень світового рівня, налагодження тісних зв'язків між центрами підвищення кваліфікації, посилення захисту інтелектуальної власності та фінансового забезпечення галузі;
- забезпечення ефективного громадського контролю та постійного суспільного діалогу, особливо з проблем етики (стосовно генної інженерії та ін.), надання чесної інформації споживачам. При цьому ці заходи не повинні накладати додаткових неефективних адміністративно-бюрократичних процедур, що стримують соціально відповідальні інновації;
- сприяння ЄС у розвитку міжнародних принципів, стандартів рекомендацій у сфері біотехнологій.

4. Перспективи розвитку спільної промислової політики ЄС

Загалом зміни, викликані інтенсифікацією глобальної конкуренції, спричинили поступовий перехід ЄС до ліберальнішого типу соціально-економічної моделі розвитку, яка базується передовсім на стимулюванні підприємницької ініціативи та інноваційної діяльності. Велика кількість накопичених проблем (високий рівень безробіття, низька інвестиційна активність, недостатній рівень розвитку інноваційної діяльності, що у сукупності призвело до зниження динаміки продуктивності праці та відставання за показником ВВП на душу населення від США та Японії) створює системний ризик утрати конкурентного статусу європейських компаній на світовому ринку. Саме тому, на наш погляд, розвиток і вдосконалення промислових систем країн-членів, координація національних програм і стратегій розвитку промисловості, ініціювання загальноєвропейських коопераційних промислових проєктів на потужній науково-технологічній базі, сприяння розвитку МСП, інвестування в інтелектуальний капітал — у цілому, спільна промислова політика ЄС буде стрижнем стратегії розбудови суспільства, що базується на знаннях, у найближчі 7—10 років.

ТЕМА 4

СТУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В КРАЇНАХ

Європейського союзу

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В

СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

MODERN TRENDS OF SMALL BUSINESS IN THE EUROPEAN UNION

Актуальність. На сьогоднішній день стратегія економічного розвитку базується саме на перевагах малого бізнесу та його спроможності зайняти немонополізовані сектори економіки. Переважну частину робіт та послуг в країнах ЄС здійснюють малі та середні підприємства. Малий бізнес є невід'ємним елементом конкурентного механізму. Він дає ринковій економіці гнучкість, мобілізує виробничі і фінансові ресурси населення, здійснює структурну перебудову економіки, забезпечує насичення ринку споживчими товарами та послугами, вирішує проблему зайнятості населення.

Малі підприємства забезпечують розвиток економічної системи країн ЄС та наближають її до споживачів.

Постановка проблеми. Метою даної роботи є визначення важливості малого бізнесу у процесі розвитку економіки країн Європейського Союзу. Дослідити ряд сучасних тенденцій, що склалися за останні десятиліття в розвитку національних систем підприємництва, на основі досвіду європейських країн.

Результати дослідження. У розвинутих країнах світу далеко не відразу прийшли до висновку, що економіка без малого бізнесу рано чи пізно починає деградувати. На європейському континенті до кінця 60-х років минулого століття панувала думка, згідно з якою малий бізнес вбачався як прикмета нерозвинутої виробничих сил.

Проте відновивши національні економіки, зруйновані в період Другої світової війни, європейські країни у пошуках нових імпульсів щодо нарощування темпів економічного зростання зіштовхнулися з обмеженими можливостями великого бізнесу й, особливо, монополістичних об'єднань ефективно виконувати суспільно значимі економічні та соціальні функції.

Таким чином, можна визначити два комплекси причин, що сприяли появі нових поглядів на мале підприємництво в цей період у Європі. Перший комплекс охоплює причини економічного характеру:

- економічна необхідність інноваційного розвитку, об'єктивно вимагає синтезу всіх елементів економічної системи – великого, середнього та малого підприємництва;
- необхідність рівномірного розвитку національної економіки вимагає створення такого типу підприємств, які змогли б зайняти неефективні для великих монополістичних об'єднань господарські ніші;
- вимога ринкової економіки щодо підтримки її конкурентного стану вимагає включення в економічну систему немонополізованого підприємництва.

Другий комплекс причин – це причини соціального порядку, що групуються головним чином навколо проблеми зайнятості.

Зрозуміло, що вирішення цього комплексу задач вимагає нових підходів до стратегії економічного розвитку. Проте реалізація переваг малого бізнесу відбувається лише за умови розробки ефективної державної політики для немонополізованого сектора економіки. Майже сорокарічний досвід проведення послідовної державної політики у європейських країнах щодо сприяння розвитку малої економіки доводить, що мале підприємництво зайняло провідне місце в економіці практично серед всіх країн-членів ЄС, виробляючи до 65% ВВП усього Європейського Союзу та одночасно вирішуючи питання зайнятості та питання регіонального розвитку.

Економічний зміст особливостей малих форм господарської діяльності, доповнюється системою критеріальних оцінок щодо віднесення підприємства до розряду малого бізнесу. Визначення таких критеріальних стандартів необхідне для проведення ефективної державної політики розвитку малого підприємництва.

Усі європейські країни-учасниці ЄС при визначені малих підприємств дотримуються кількісного показника зайнятості, який не повинен перевищувати 49 осіб, а при визначені середніх підприємств цей

показник обмежений чисельністю зайнятих до 250 осіб. Згідно з рекомендаціями Європейської Комісії з питань підприємництва і промисловості для групи малих та середніх підприємств встановлений єдиний вартісний параметр: річний товарообіг не може перевищувати 50 млн €. або загальна сума балансу не може перевищувати 43 млн. € «Ця визначеність є критичною межею для тих компаній, які можуть отримати допомогу за програмами ЄС, що націлені на малі та середні підприємства, та є особливою політикою, що спирається на специфічні конкурентні правила у сфері малого та середнього бізнесу» [6].

Встановленням такого високого порогового вартісного параметру Європейська Комісія переслідує прагматичну ціль – створити для значно більшої чисельності малих та середніх підприємств умови їх державної підтримки щодо ефективного розвитку та підвищення тим самим конкурентоздатності всієї національної та континентальної економічної системи.

Відповідно до розрахунків, на підставі звіту Європейської Комісії з питань підприємництва та промисловості, у 2010 році річний товарооборот, що здійснювало у середньому одне мале підприємство, серед п'яти найпотужніших європейських країн склав: у Великій Британії 3,7 млн. €, у Німеччині 2,5 млн. €, у Іспанії 2,7 млн. €, у Італії 3,4 млн. € та у Франції 4,4 млн. €. Цей показник відносно середніх підприємств склав у цих країнах відповідно €26,4 млн., 19,6 млн. €, 18,9 млн. €, 27 млн. € та 24,1 млн. €. Ці дані свідчать про достатньо вагомий резерв, що залишається для подальшого нарощування економічних ефектів малими та, особливо, середніми підприємствами для забезпечення конкурентних переваг національними системами господарювання.

Співставляючи показники розвитку підприємництва у названих країнах,

можна чітко прослідкувати ряд тенденцій. Окрім Італії, у чотирьох провідних європейських країнах ефективний розвиток економік забезпечується випереджальними темпами росту продуктивності праці по відношенню до темпів зростання заробітної плати. Проте національні показники і темпів зростання продуктивності праці, і темпів зростання заробітної плати дуже різняться між собою. Тому для загальної оцінки ефективності підприємницького середовища у кожній європейській країні зручно провести аналіз, виходячи з розрахованого коефіцієнту еластичності.

Таким чином найбільш потужно розвиваються підприємницькі системи у Німеччині та Великій Британії, в яких приріст продуктивності праці на кожний відсоток зростання заробітної плати склав в цілому за визначений термін 2,2 % та 1,8%, відповідно. При цьому, на малих підприємствах цей приріст склав 3,6% у Німеччині, та 1,9% у Великій Британії, а середній бізнес – 1,9% та 3,3%, відповідно. Показники зростання продуктивності праці в порівнянні з ростом заробітної плати у Франції та Іспанії значно поступаються показникам, що характеризують високі економічні ефекти, які забезпечують системи підприємництва у Німеччині та Великій Британії.

Однак при цьому зберігається головна вимога щодо досягнення економічного ефекту – випереджальний темп росту продуктивності праці по відношенню до зростання фонду оплати праці.

Висновки. Таким чином у сфері розвитку малих та середніх підприємств (МСП) серед всіх країн світу, що визначили його як невід’ємну складову національної стратегії суспільно-економічного розвитку, відбуваються різні тенденції. Національна специфіка розвитку МСП у будь-якій країні детермінована двома визначними обставинами.

Перше, стан та перспективи розвитку МСП визначаються історичним етапом досягнення країною відповідного техніко-технологічного та організаційного стану еволюційного процесу.

Друге, самовідтворювальні процеси у сфері малої економіки не в змозі забезпечити адекватний техніко-технологічний та організаційно-виробничий рівень вимогам та темпам розвитку великого бізнесу. Ефективність МСП знаходиться в площині контекстного розвитку великого підприємництва, яке постійно провокує економічну систему до переходів на вищі технологічні рівні, визначаючи при цьому економічно-організаційний формат розвитку малої економіки як невід'ємної складової загальнонаціональної системи підприємництва. Це пояснює безальтернативність політики презентації державою економічних інтересів малої економіки у забезпеченні реалізації програм стратегічного розвитку економіки та суспільства.

Тема 5. Головні цілі контролю та підтримки малого бізнесу та середнього в Євросоюзі.

План

- 1. Секторальні пріоритети промислової політики ЄС.*
- 2. Перспективи розвитку спільної промислової політики ЄС.*

1. Секторальні пріоритети промислової політики ЄС

Розглянемо докладніше галузеву специфіку промислової політики ЄС у розрізі її конкретних цілей, стратегій та механізмів регулювання.

Починаючи з 1950х рр., в економіці розвинутих країн відбувалися зрушення в бік зростання питомої ваги валової доданої вартості, створеної у сфері послуг. У країнах-членах ЄС питома вага обробної промисловості у валовій доданій вартості за останні 20 років зменшилася з 27 % у 1979 р. до 19 % у 2001 р. (рис. 4.1.4). Частка добувної промисловості також скоротилася з 12 % до 9 % валовій доданій вартості. Водночас на сектор послуг припадає 70 % ВДВ, відповідні тенденції спостерігаються і в структурі зайнятості за секторами економіки.

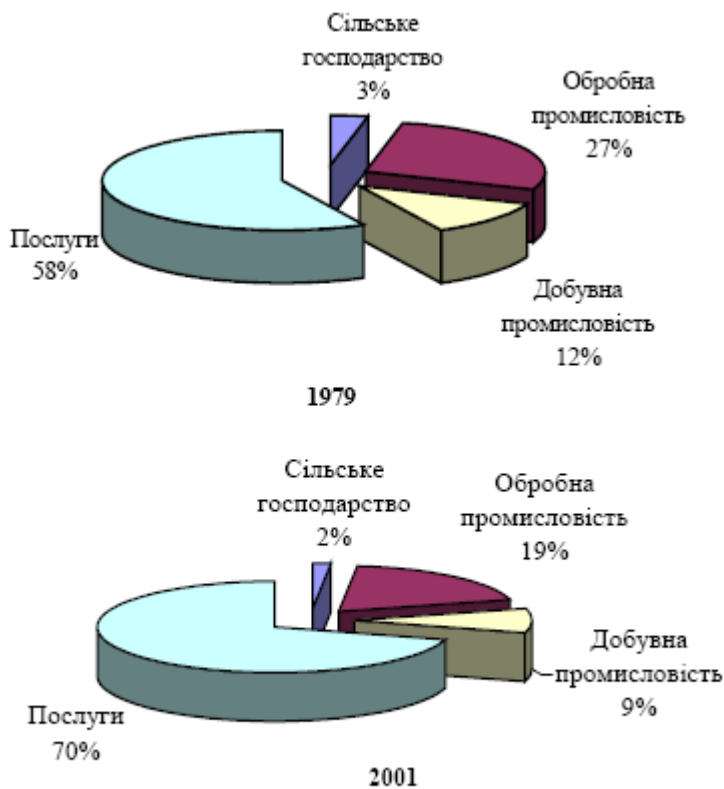

Рис. 4.1.4. Структура валової доданої вартості 15 країн — членів ЄС за секторами економіки

Такі зрушення були зумовлені передусім вищими темпами зростання продуктивності праці у промисловості порівняно зі сферою послуг, а також розширенням промислового застосування ІКТ. Крім того, велика кількість послуг тісно пов'язана з виробництвом. Послуги, особливо ділові, супроводжують товар протягом усього шляху від виробника до споживача. Іншою важливою тенденцією є передача промисловими компаніями великої кількості операцій (таких, як логістика, транспортування, маркетинг, ІКТ та ін.) на аутсорсинг компаніям сфери послуг.

Отже, роль промисловості у забезпеченні конкурентоспроможності країн ЄС, незважаючи на тенденцію до перерозподілу трудових ресурсів та доданої вартості до сфери послуг, залишається центральною, що й зумовлює необхідність вдосконалення промислової політики ЄС.

У структурі промислового виробництва ЄС за одними показниками найбільша частка припадає на харчову промисловість, за іншими — на галузі, де помітно відчувається вплив інновацій — електротехнічну, електронну, хімічну індустрію та виробництво транспортних засобів (табл. 4.1.1).

Таблиця 4.1.1

СТРУКТУРА ОБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
15 КРАЇН—ЧЛЕНІВ ЄС, % (1999)

Галузь	Обсяг виробництва	Зайнятість	Валова додана вартість
Харчова	16,0	13,0	11,4
Хімічна	14,7	14,1	16,3
Транспортні засоби	13,2	8,7	11,8
Електричне машинобудування та електроніка	9,1	12,7	10,0
Машини та обладнання	8,4	10,5	11,2
Деревообробна, целюлозно-паперова та видавнича	8,2	12,0	10,0
Металообробка	5,0	10,7	7,1
Текстильна, одяг і взуття	4,9	5,9	5,0
Чорна металургія	4,7	3,4	4,3
Виробництво неметалічних мінеральних продуктів	3,5	5,0	4,5
Інструменти	2,5	1,6	2,9
Інші галузі обробної промисловості	1,9	2,3	2,7

Як випливає з таблиці, лідером в обсягах виробництва була харчова промисловість, яка мала високодиверсифіковану внутрішню галузеву структуру, виробляла конкурентну за ціною продукцію. До трійки лідерів відносились також хімічна промисловість та виробництво транспортного устаткування. Лідерство в структурі зайнятості мали окрім зазначених галузей ще й електротехнічна промисловість, машинобудування і виробництво обладнання, лісова, паперова та поліграфічна промисловість, металообробка з різницею у питомі вазі у 2—3 %, що говорить про їх високу щільність і дистанціювання від інших виробництв.

Найкращим способом запобігання дискретним галузевим заходам урядів країн, неузгодженість яких може негативно вплинути на реалізацію спільних інтересів, та одночасного оздоровлення і реструктуризації європейської промисловості є розробка спільної промислової політики. Таким чином, сучасна Європейська промислова політика найкраще розвинена у найбільш вразливих на світовому ринку галузях внаслідок перенасиченості окремих ринків (як, наприклад, у сталеливарній галузі, суднобудуванні, автомобільній галузі та виробництві текстилю) або недостатнього розвитку Спільного європейського ринку (що характерно для аерокосмічної галузі, хімічної та телекомунікаційної промисловості).

Сталеливарна промисловість. Сталеливарна промисловість ЄС забезпечує 20 % світового виробництва сталі (70 млрд. євро). Їй притаманний досить високий рівень концентрації виробництва — на 5 найпотужніших виробників припадає 60 % загального виробництва сталі в ЄС (Рівень концентрації в галузі зріс з 23 % у 1993 року до 60 % у 2000 році). Реалізується 20річна програма реструктуризації галузі, результатом якої було тимчасове зупинення 50 млн.

тонн надлишкових потужностей та скорочення зайнятості з 900 до 250 тис. осіб.

Головні конкурентні переваги галузі, пов'язані з підвищенням якості сталі, оскільки цінова гнучкість галузі обмежена через жорстку цінову конкуренцію ззовні. Пряма державна допомога дозволяється лише для фінансування програм зі скорочення потужностей, пом'якшення соціальних наслідків скорочення та підтримки НДДКР. Вживаються протекціоністські заходи з обмеження імпорту дешевої сталі із Східної Європи, Китаю та інших країн, також розробляються контр-антидемпінгові заходи проти США.

У даний час внутрішній ринок сталі в ЄС перебуває під пильним спостереженням Комісії ЄС: сталеливарні компанії систематично звітують про інвестиційну діяльність, інформація також збирається в межах Порядку денного стратегічних досліджень (Strategic Research Agenda) Європейської сталеливарної технологічної платформи (European Steel Technology Platform - ESTEP).

Зовнішньоекономічний аспект промислової політики в сталеливарній галузі пов'язаний із використанням тарифних квот на імпорт сталі та металопрокату та системи попереднього моніторингу імпорту сталі з країн Східної Європи (зокрема й України). Термін дії Договору про ЄОВС завершився у червні 2002 року, що зумовило перехід сталеливарної промисловості на загальні засади промислової політики ЄС в обробній промисловості*.

Суднобудування. Головними гравцями на світовому ринку суден є Японія, Південна Корея, Норвегія та США, з якими, починаючи з 1988 року, ЄС веде переговори про усунення обмежень, що викривляють конкуренцію. У 1994 році вдалося підписати угоду про усунення всіх обмежень щодо нормальної конкуренції

У даній галузі, починаючи з 1998 року. Водночас на початку 21 сторіччя на світовому ринку комерційних суден склалася кризова ситуація, однією із причин якої є демпінгова політика азійських конкурентів. Так, 2002 року попит на суднобудівну продукцію ЄС знизився на 80 % порівняно з 2000 роком, попит знизився практично в усіх ключових сегментах (контейнерні судна, танкери, крейсери тощо), ціни на нові судна досягли найнижчої позначки в останнє десятиліття. Це призвело до масового банкрутства суднобудівних компаній у ЄС. У відповідь на грабіжницький демпінг з боку Південної Кореї Європейський Союз подав позов на цю країну до СОТ, а також у травні 2001 року запровадив тимчасові захисні заходи, які триватимуть допоки СОТ не винесе рішення з вищезгаданого позову.

Отже, ЄС захищає позиції суднобудівної галузі від недобросовісної конкуренції з боку третіх країн, доповнюючи зовнішньоекономічний аспект стратегічними структурними заходами в межах Співтовариства.

Внутрішній аспект спільної промислової політики ЄС у галузі суднобудування полягає у нарощуванні конкурентних переваг європейських суднобудівних підприємств за допомогою підтримки виробничої та науково-технічної кооперації компаній, паралельно відбувається скорочення

потужностей та вживаються адекватні заходи соціальної реадaptaції населення, яке втратило роботу внаслідок скорочення робочих місць.

Автомобільна промисловість. Промислова політика ЄС у цій галузі зосереджена переважно на таких аспектах, як:

- низький рівень конкуренції та кооперації між шістьма основними виробниками;
- недостатня фінансова потужність європейських автомобілевиробників порівняно з американськими та японськими конкурентами;
- зростання імпорту зі США та Японії;
- високий конкурентний тиск з боку японських автозаводів, розташованих у Європі;
- зростання кількості нових виробників з високим експортним потенціалом в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

У зв'язку з вищенаведеними загрозами пріоритетами промислової політики в цій галузі є усунення бар'єрів для торгівлі автомобілями в межах ЄС та захист внутрішнього ринку від дешевого імпорту. З 1991 по 1999 рр. між ЄС, Японією та Південною Кореєю діяла торговельна угода, яка забезпечила поступову взаємну лібералізацію авторинків. З метою розв'язання проблеми формування вільного внутрішнього ринку автомобільної продукції було гармонізовано законодавство в технічній сфері стосовно приватних легкових автомобілів. З 1996 року обов'язковим є дозвіл ЄС на виробництво таких автомобілів. Країни — члени ЄС зобов'язані знизити рівень шкідливих викидів автомобілів до 50 % від рівня 1991 року.

Протягом 1984-1998 рр. з бюджету ЄС виділено 154 млрд. єкю на реалізацію заходів структурної перебудови галузі. Автомобільна промисловість також була основним реципієнтом коштів, виділених фондами ЄС на підтримку промислових НДДКР у П'ятій рамковій програмі ЄС з розвитку наукових досліджень і технологій.

Авіакосмічна галузь. Аерокосмічна галузь ЄС характеризується особливою структурою ринку: у виробництві цивільних літальних апаратів домінують два найкрупніших гравці, а на ринку військової авіатехніки монопольним замовником є держава. Недивно, що галузь характеризується сильним державним впливом та високим рівнем наукоємності.

Головними загрозами для міжнародної конкурентоспроможності галузі визначено низький рівень кооперації та високу географічну сегментованість ринків, фрагментованість та нескоординованість наукових досліджень, незавершеність Спільного внутрішнього ринку в аерокосмічній сфері, що значною мірою зумовлено неузгодженістю національних стандартів і небажанням урядів країн-членів виробити спільний підхід до політики державних закупівель в оборонному секторі.

За оцінками експертів, протягом перших 10—15 років 21 сторіччя світовий попит на авіасудна становитиме близько 14 тис. одиниць нової авіатехніки (або 1 трлн. євро). Водночас частка ЄС на світовому ринку цивільної авіації становить менше 10 %. Американська авіаційна промисловість набагато

конкурентоспроможніша, при цьому космічна галузь є ще більш розвиненою в США порівняно з ЄС.

Отже, наголосом промислової політики ЄС в аерокосмічній галузі є насамперед заохочення загальноєвропейської кооперації у сфері науково-технологічних розробок (Аеробус, Галілео, Торнадо, Альфа Джет, Єврофайтер, GNSS, EGNOS, GMES), підвищення мобільності дослідників, гармонізація стандартів з метою завершення формування Спільного внутрішнього ринку. Так, у 2004 році між ЄС та Європейським космічним агентством було підписано Рамкову угоду, яка створила підґрунтя для впровадження загальноєвропейської спільної промислової політики в авіакосмічній галузі*. Пріоритетом цієї угоди визначено узгодження попиту на послуги, що використовують космічні системи і технології з пропозицією космічних систем та відповідною інфраструктурою.

Хімічна промисловість. Галузь відіграє чи не найголовнішу роль у промисловому розвитку ЄС. Забезпечуючи більше 16 % валової доданої вартості обробної промисловості, хімічна галузь є другою найбільшою галуззю промисловості, яка, до того ж, створює позитивне зовнішньоторговельне сальдо ЄС у розмірі 50 млрд. євро щорічно. Дана галузь потребує збільшення витрат на НДДКР, незважаючи на те, що її прибутковість нижча, ніж у США, що стримує приріст інвестування в наукову та інноваційну діяльність. Додаткові обмеження на розвиток галузі також накладаються жорсткими стандартами охорони довкілля та здоров'я.

Комісія ЄС запропонувала стратегію, спрямовану на досягнення високого рівня безпеки більшості хімічних речовин, що виробляються в ЄС із одночасним забезпеченням ефективного функціонування Спільного внутрішнього ринку хімічних речовин. Пряма фінансова допомога на оцінку ризиків імплементації даної стратегії сягнула 3,6 млрд. євро.

Заходи промислової політики ЄС у хімічній галузі зорієнтовані на стратегічну перспективу — головним пріоритетом є розширення НДДКР та розвиток людських ресурсів. Лібералізація енергетичного сектора принесе вигоду хімічній промисловості, як вельми потужному споживачеві енергії, посилення природоохоронних вимог у перспективі підвищить конкурентоспроможність хімічної промисловості ЄС у міру розвитку глобальних стандартів захисту навколишнього середовища.

Біотехнології. Це одна з найбільш наукоємних галузей ЄС, яка, проте, значно поступається за інноваційною потужністю США. Головними причинами цього є тривалий період розробки нових речовин, жорстка процедура авторизації, нестача фінансування, що обмежує здатність малих наукоємних підприємств ефективно доводити продукцію до ринку.

Традиційно промислова політика ЄС у галузі біотехнологій концентрувалася на проблемах захисту довкілля та споживачів, що є явно недостатнім у сучасних умовах інтенсифікації глобальної конкуренції. В ЄС розроблено План дій з розвитку біотехнологій та наук про життя, головними заходами визначено:

- посилення ланцюга створення цінностей у галузі шляхом підвищення кваліфікації персоналу, ефективної підтримки досліджень світового рівня, налагодження тісних зв'язків між центрами підвищення кваліфікації, посилення захисту інтелектуальної власності та фінансового забезпечення галузі;
- забезпечення ефективного громадського контролю та постійного суспільного діалогу, особливо з проблем етики (стосовно генної інженерії та ін.), надання чесної інформації споживачам. При цьому ці заходи не повинні накладати додаткових неефективних адміністративно-бюрократичних процедур, що стримують соціально відповідальні інновації;
- сприяння ЄС у розвитку міжнародних принципів, стандартів рекомендацій у сфері біотехнологій.

2. Перспективи розвитку спільної промислової політики ЄС

Загалом зміни, викликані інтенсифікацією глобальної конкуренції, спричинили поступовий перехід ЄС до ліберальнішого типу соціально-економічної моделі розвитку, яка базується передовсім на стимулюванні підприємницької ініціативи та інноваційної діяльності. Велика кількість накопичених проблем (високий рівень безробіття, низька інвестиційна активність, недостатній рівень розвитку інноваційної діяльності, що у сукупності призвело до зниження динаміки продуктивності праці та відставання за показником ВВП на душу населення від США та Японії) створює системний ризик утрати конкурентного статусу європейських компаній на світовому ринку. Саме тому, на наш погляд, розвиток і вдосконалення промислових систем країн-членів, координація національних програм і стратегій розвитку промисловості, ініціювання загальноєвропейських коопераційних промислових проектів на потужній науково-технологічній базі, сприяння розвитку МСП, інвестування в інтелектуальний капітал — у цілому, спільна промислова політика ЄС буде стрижнем стратегії розбудови суспільства, що базується на знаннях, у найближчі 7-10 років.

Тема 6. Сфери діяльності МСБ в ЄС

1. Глобальні проблеми.

Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік.

Глобалізація (від англ. "globe" – земна куля) – складний, багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем. Саме це робить проблематичним дати єдине, однозначно

сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища, що має планетарні масштаби. Існують такі визначення:

Глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства.

Глобалізація – складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів.

Глобалізація – процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу.

Глобалізація – сукупність викликів і проблем сьогодення.

Під **глобалізацією** світового господарства розуміють процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів; становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо.

Причини формування глобалізаційних процесів:

- процес інтернаціоналізації, який приводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;
- науково-технічний прогрес: поява інформаційних технологій, які корінним чином змінюють всю систему соціально-економічних відносин, переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки (зниження витрат на трансакції);
- загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження та розвитку людської цивілізації.

Основні ознаки процесу глобалізації:

- взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами;
- фінансова глобалізація – зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу;
- послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;
- розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів;
- створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем;
- тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

На рівні галузі глобалізація визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь промисловості, тим більше переваг отримує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, фабричної марки. Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують між собою стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї. Існують декілька головних показників, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку, серед яких:

- співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які спрямовуються в економіку країни і з країни, та портфельні інвестиції;
- потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технології.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічними взаємозв'язками між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, серцевиною якого є сформовані інтернаціоналізовані відтворювальні цикли – ядра, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства. В межах цих циклів формується світовий дохід, перерозподіл якого є головним стратегічним орієнтиром і основою зовнішньої політики будь-якої держави.

У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого – посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку.

На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни – глобальні лідери з домінуванням США. На основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку, накопиченого у безпрецедентних масштабах капіталу ключовими детермінантами їх успіху стають інтелектуалізація, соціалізація, екологізація, деіндустріалізація економіки, пріоритетність знань та інформації, розвиток “людського капіталу”.

На іншому полюсі світової економіки – більшість країн, для котрих економічна глобалізація проявляється як якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати, але обов'язково треба враховувати. Особливо важливо враховувати масштаби і динаміку процесу становлення системи глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу, який не є еквівалентним.

Глобалізація тісно пов'язана з регіоналізацією світового господарства. З одного боку, це дві суперечливі, різнонаправлені за характером дії та практичними наслідками тенденції, а з іншого – консолідація глобального ринку посилюється діяльністю потужних регіональних коаліцій країн, які,

маючи, перш за все, спільні економічні інтереси, об'єднують свої зусилля з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації міжнародного співробітництва в регіональному масштабі, що дозволяє їм досягати мультиплікативного ефекту від співробітництва з іншими членами угруповання та ефективно реалізовувати на міжнародній арені широкий спектр стратегічних інтересів. Найбільш інтенсивна господарська взаємодія спостерігається в межах таких потужних інтеграційних угруповань, як: ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН. Так, на долю НАФТА, ЄС і АТЕС приходить приблизно 80% світового ВВП, 82% всіх державних бюджетів країн світу і 85% експорту.

Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку. З одного боку, зняття бар'єрів у русові товарів, послуг, капіталів, робочої сили в межах інтеграційних об'єднань виступає каталізатором зростання міжнародного співробітництва у глобальному масштабі. А з іншого боку, позитивний ефект від впровадження подібної лібералізації обмежується спільними кордонами регіонального інтеграційного об'єднання та супроводжується введенням обмежувальних заходів у відносинах з країнами, які не є членами даного регіонального інтеграційного угруповання. Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі більш динамічно, ніж процеси глобальної інтеграції.

Суперечливість процесу глобалізації.

Глобалізація – це об'єктивний процес планетарного масштабу, який має як прогресивні наслідки, так і негативні. До позитивних ми можемо віднести: поширення нових інформаційних технологій та пов'язаних з ними переваг (скорочення часу і витрат на трансакції, поліпшення умов праці та життя); перехід на ресурсозаощаджуючі технології; посилення уваги до важливих проблем людства та інші.

Однак, глобалізація економіки – це не лише вигоди від зростанні участі країни в світових економічних процесах, але й висока ймовірність втрат, зростання ризиків. Глобалізація передбачає, що країни стають не просто взаємозалежними з причини формування системи міжнародного інтегрованого виробництва, зростання обсягів світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, інтенсифікації руху технологічних нововведень тощо, але й більш вразливими щодо негативного впливу світогосподарських зв'язків. Світова практика доводить, що виграш від глобалізації розподіляється далеко не рівномірно між країнами та суб'єктами економічної діяльності.

Отже, до негативних наслідків глобалізації відносяться: посилення нерівномірності розвитку країн світу; нав'язування сильними країнами своєї волі, нераціональної структури господарства, політичної та економічної залежності.

Таким чином, глобальної економіки на сьогодні не існує: має місце господарська система, в якій економічний і соціальний розвиток більшої частини людства знаходиться в жорсткій залежності від прогресу постіндустріального світу і від його можливості впливати на події в решті регіонів планети. Безумовно, господарські і інформаційні зв'язки стають все більш інтенсивними, проте їх значення в рамках різних соціально-економічних систем залишаються діаметрально протилежними. В середині постіндустріального світу глобальні тенденції призводять в кінцевому результаті до зближення рівнів розвитку окремих країн і їх жорсткого протистояння з рештою світу. У всепланетарному масштабі кожен новий прояв глобалізації каталізує формування однополюсного світу, в якому глобального значення може набувати лише його центр, як постіндустріальна складова.

2. Глобальні проблеми

Глобалізація світогосподарських зв'язків загострює глобальні проблеми людства, які можна визначити як комплекс зв'язків і відносин між державами і соціальними системами, суспільством і природою в загальнопланетарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів всіх країн світу і можуть бути вирішені лише в результаті їх взаємодії.

Класифікація глобальних проблем:

1. Політичні проблеми (недопущення світової ядерної війни і забезпечення стабільного миру, роззброєння, військові та регіональні конфлікти).
2. Природно-екологічні проблеми (необхідність ефективної і комплексної охорони навколишнього середовища, енергетична, сировинна, продовольча, кліматична, боротьба з хворобами, проблеми світового океану тощо).
3. Соціально-економічні проблеми (стабільність розвитку світового співтовариства, ліквідація відсталості країн, що розвиваються, проблема розвитку людини, злочинність, стихійні лиха, біженці, безробіття, бідність та ін.).
4. Наукові проблеми (освоєння космічного простору, довгострокове прогнозування тощо).

3. Міжнародне регулювання глобальних проблем.

В 1945 р. була створена Організація Об'єднаних Націй (ООН), а роком раніше на Бреттон-Вудській конференції був організований Міжнародний валютний фонд і Світовий банк. На сьогодні в системі міжнародних організацій налічується більше 4 тис., з яких більше 300 – міждержавні.

Міжнародні організації можна поділити за декількома принципами на:

1. Міждержавні (міжурядові) та недержавні. Переважна більшість міжнародних організацій – недержавні. Серед них велика кількість різноманітних асоціацій, союзів і фондів.
2. Універсальні, відкриті для всіх держав, і спеціалізовані, наприклад, регіональні чи галузеві міжнародні організації.
3. Організації загальної компетенції, що охоплюють всі сфери політичних, економічних, соціальних та культурних відносин (ООН, Рада Європи, Ліга арабських держав), і спеціальної компетенції, які здійснюють співробітництво в будь-якій визначеній сфері (Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я).
4. Міждержавні та наддержавні організації, рішення яких на відміну від рішень міждержавних організацій, безпосередньо поширюються на фізичних і юридичних осіб держав-членів організацій (наприклад, Рішення ЄС обов'язкові для всіх осіб в країнах ЄС).
5. Відкриті організації, до яких можна вільно вступати, і закриті, вступ до яких відбувається по запрошенню першозасновники (наприклад, НАТО).

Ми будемо класифікувати за напрямками їх діяльності та об'єктами регулювання (рис. 1). У відповідності з такими класифікаційними ознаками економічні міжнародні організації можна поділити на:

- а) організації, призначені для рішення комплексних політичних, економічних, соціальних і екологічних проблем. Сюди відносять організації системи ООН, ОЕСР, Рада Європи й ін.;
- б) організації, які регулюють світові фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини (МВФ, група Світового банку та ін.);
- в) організації, що регулюють товарні ринки і міжнародні торгівельні відносини (СОТ, ОПЕК та ін.);
- г) регіональні міжнародні організації (НАФТА, ЄС та ін.).

Рада Європи є міждержавною організацією широкого профілю. Її членами є 40 країн Європи, включаючи Росію (з 1996 р.). Основними сферами діяльності Ради Європи є: права людини; засоби масової інформації; співробітництво в правовій області; соціальні та економічні питання; охорона здоров'я, освіта, культура, спорт і регіональне управління; зовнішнє середовище.

Керівним органом Ради є Комітет міністрів, що складається з міністрів іноземних справ 40 країн, а дорадчим – Парламентська асамблея. Рада Європи виробляє конвенції з питань міждержавного правового співробітництва, які набувають обов'язкову силу для ратифікуючих їх держав.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, якими рушійними силами зумовлена активізація процесу глобалізації розвитку сучасної цивілізації.
2. Які ознаки глобалізації є, на Вашу думку, найбільш суттєвими. Обґрунтуйте свою точку зору.
3. У чому полягають найбільш загрозливі наслідки глобалізації?
4. Розкрийте основні переваги, що несе з собою процес глобалізації.
5. Ми визначаємо процес глобалізації як об'єктивний. З іншого боку, часто доводиться чути, що глобалізація – це політика розвинених держав світу, тобто свідомий керований процес. Висловіть свою думку з цього приводу.
6. Чим зумовлене, на Вашу думку, загострення глобальних проблем?
7. Розкрийте сутність екологічної (демографічної, продовольчої, енергетичної, військової та ін.) проблеми та висловіть свою думку з приводу можливих шляхів її вирішення.

ТЕМА 7

В умовах ефективною та виваженою державною підтримки підприємства малого бізнесу мають кращі можливості адаптації в період кризових явищ. Оскільки малі підприємства достатньо швидко займають сфери діяльності, в яких не зацікавлений великий бізнес, від їх розвитку залежить функціонування економіки держави, це допомагає подолати стагнаційні явища в економічній системі країни. Однак в Україні малому підприємству поки що не приділяється належної уваги, оскільки

відсутня чітка стратегія регулювання цієї форми господарювання, недосконалою є система фінансування становлення і розвитку малого бізнесу, невідпрацьованими залишаються правові й організаційні питання діяльності мікропідприємств. Тому для розширення сектору підприємств малого бізнесу та їх стійкого розвитку дуже важливим є аналіз світового досвіду діяльності малого бізнесу та обґрунтування можливості його використання в Україні. Дослідженням проблем стану та розвитку малого бізнесу у зарубіжних країнах велику увагу приділяють такі українські та зарубіжні вчені, такі як А. Алексєєв, І. Андрєєва, В. Воротін, Д. Ісаченко, Я. Кашуба, В. Кішак, І. Кішак, В. Кредісов, О. Кузнєцова, Д. Ляпін, К. Павлов, С. Реверчук, Д. Пиріг та інші. На жаль, комплексних досліджень з питань розвитку малого бізнесу, його державної підтримки в зарубіжних країнах, можливостей імплементації в українських реаліях поки що бракує. Метою статті є вивчення й узагальнення зарубіжного досвіду організації та розвитку малого підприємництва, а також пошук можливостей його використання у вітчизняній практиці. В країнах Європи (це стосується також і багатьох країн пострадянського простору) уряд достойно оцінив значення цього сектору економіки, а тому спрямовує свої зусилля на забезпечення ефективного функціонування малого бізнесу. Його підтримка є самостійною складовою державної політики багатьох країн, де створено спеціальні урядові органи управління і підтримки малого бізнесу. Фінансова підтримка суб'єктів малого бізнесу у країнах із розвинутою економікою здійснюється переважно під патронажем уряду та державних органів із використанням коштів бюджету, а також авторитету держави і важелів державної економічної політики, що спроможні зробити привабливим для суб'єктів приватного сектору співробітництво з малим бізнесом. Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що підприємства малого бізнесу розвиваються швидкими темпами, стабільно й ефективно працюють у розвинених країнах

С в іт ф інансів 2 / 2012 177 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД світу завдяки активній державній підтримці на всіх рівнях влади. Держава, в свою чергу, отримує зростання обсягів виробництва продукції, зниження напруженості на ринку праці, збалансування різних галузей економіки, співпрацю великого і малого бізнесу, формування середнього класу підприємців, вирішення соціальних проблем, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, зростання надходжень до бюджетів всіх рівнів за рахунок податків. Тому малий бізнес є основою для стабільного розвитку економіки будь-якої країни. У Франції основний вплив на розвиток і стимулювання малого бізнесу з боку державних органів сконцентровано на підвищенні кваліфікації управлінського персоналу малих фірм та створенні законодавчих гарантій щодо попередження їх від банкрутства. В Іспанії у випадку нестачі власних коштів уряд надає фінансову допомогу малим підприємствам. Країни Азії, що розвиваються (Тайвань, Сінгапур, Індонезія), здійснили економічний ривок саме за рахунок стрімкого розвитку підприємств малого бізнесу. З розвитку підприємств малого бізнесу Сінгапур посідає 5-те місце у світі за рахунок надання пільг в оподаткуванні (особливо у перші роки створення підприємства), постійного зниження відсотків за кредитами, які надають малим підприємствам, великої кількості пільгових програм кредитування, державного фінансування навчання та підвищення кваліфікації робітників, які зайняті у сфері малого бізнесу. Завдяки такій підтримці в Сінгапурі функціонує близько 140 тисяч підприємств малого і середнього бізнесу, що становить 90% від усіх підприємств країни, які забезпечують

приріст ВВП на рівні 5-6% на рік [8]. Малий бізнес у Китаї розвивається дуже швидко й успішно, що підтверджується значними обсягами виробництва дешевих товарів, які виробляють саме на підприємствах малого бізнесу. Уряд Китаю прийняв рішення про переорієнтацію економіки країни з ресурсоємних виробництв на підприємства малого бізнесу, а також підтримує розвиток підприємств у сфері розробки програмного забезпечення і виробництва електротоварів [8]. Регулювання розвитку малого бізнесу в Китаї здійснює Національна комісія з розвитку і реформування, яка приймає рішення про стимулювання створення і розвитку деяких видів малих підприємств, здійснює контроль за проведенням тендерних аукціонів, які дають змогу малим підприємствам отримувати державні замовлення на поставку товарів і послуг. Зазначимо, що в Індії налічується 3 млн. підприємств малого бізнесу, на яких працює до 80% найманих працівників усієї індійської промисловості. Основними сферами діяльності малих підприємств є фермерське господарство, інформаційна та технологічна сфери. Державна підтримка відіграє важливу роль у розвитку підприємств малого бізнесу, і здійснюється на федеральному та регіональному рівнях, а програми підтримки малих підприємств розробляються на 5-10 років плановою комісією Індії. Державна підтримка малих підприємств Індії полягає у розвитку експортної діяльності малих компаній, наданні податкових і митних пільг, субсидій, зниженням орендних ставок та пільгового фінансування [7]. В Японії питома вага підприємств малого бізнесу становить близько 40%, які функціонують в галузях будівництва, легкої промисловості та сфери послуг [8]. Пільги на розвиток малого бізнесу залежать від статусу підприємства та виду діяльності. Державна підтримка малого бізнесу полягає у наданні державних субсидій і позик для розвитку підприємства, а держава виступає поручителем при отриманні кредиту в банку. Законодавство Японії жорстко 178 С в іт ф інансів 2 / 2012 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД регулює ринкову вартість на всі види продукції, уряд контролює необґрунтоване підвищення цін на сировину, матеріали, готову продукцію і послуги, що сприяє розвитку малого бізнесу в країні. Особливість державного регулювання малого бізнесу в Японії проявляється у тимчасовому характері підтримки розвитку окремих галузей або сфер діяльності, які мають велике значення для розвитку країни або знаходяться у несприятливих умовах господарювання. Малим підприємствам надається допомога в отриманні державних замовлень на поставку товарів і послуг, питома вага яких в обсязі державних замовлень становить 45%, в обсязі інших підприємств і організацій - 32% [10]. В Японії основна увага з боку держави приділяється розвиткові підприємницьких структур, діяльність яких має науково-дослідний характер, а продукція є наукомісткою, конкурентоспроможною на світових ринках. Важливим питанням державного впливу на підприємницьку діяльність є забезпечення фінансовими ресурсами. Держава приділяє особливу увагу розробленню і провадженню ресурсозберігаючих технологій. Відповідно застосовуються економічні методи сприяння, включаючи пільги в оподаткуванні підприємницької діяльності, надаються пільгові кредити; формується система сприяння розвиткові пріоритетних напрямів підприємництва. У Японії створено клімат найбільшого сприяння малому бізнесу. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Японії спрямована на зміцнення слабких економічних місць таких підприємств. На основі закону "Про основи політики стосовно малих і середніх підприємств" (1963 р.) у країні була

створена цілісна система законодавчого забезпечення всебічної підтримки малого бізнесу. З-поміж багатьох законів, спрямованих на підтримку бізнесу в Японії, особливо треба виокремити Закони “Про сприяння модернізації середніх і малих підприємств”, “Про організацію кооперативів середніх і малих підприємств”, “Про керівництво діяльністю середніх і малих підприємств”. Як механізм реалізації згаданих законів державою створено спеціальний орган - Консультативну раду. Держава застосовує досить прозорі форми підтримки, які стимулюють ефективний розвиток малого бізнесу. Так, встановлено особливий порядок фінансування малих форм господарювання. Ці підприємства кредитуються не тільки звичайними комерційними банками, а й спеціально створеними державними та приватними фінансовими інститутами. У державному бюджеті Японії передбачаються кошти для підтримки дрібного бізнесу в формі субсидій. Вони розподіляються і контролюються управліннями з малих і середніх підприємств при міністерстві зовнішньої торгівлі і промисловості та фондом фінансової підтримки. На основі існуючого законодавства про підтримку підприємництва в Японії були створені три державні фінансові фонди, які займаються фінансовим забезпеченням малого бізнесу: Центральний кооперативний банк для торговельних і промислових підприємств, Народна корпорація з питань фінансування, Державна корпорація з фінансування малих підприємств. Значний внесок у справу фінансування малого і середнього бізнесу зробили державні та місцеві органи влади Японії, асоціації, які виконують функції гарантування позик малому і середньому бізнесу. Подібні завдання також ставлять перед собою Державна корпорація з питань страхування кредитів і фінансування малого бізнесу, акціонерні товариства з інвестування та розвитку дрібних і середніх фірм. Такі державні заходи з опіки забезпечують реальну С в іт ф інансів 2 / 2012 179

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД підтримки малого підприємництва, яке ще не має можливості забезпечити отримані кошти особистим майном. Аналіз механізмів підтримки малого бізнесу в Японії свідчить, що чим значніша роль малого підприємництва в економічному житті, тим різноманітніші форми його підтримки [5, 32]. Особливістю діяльності суб'єктів малого бізнесу Японії є те, що вони зосереджені не на отримання якомога більшого прибутку у найкоротші строки, а їхня мета полягає в тому, щоби забезпечити довгострокове зростання. Технологія виробництва є дуже важливою для фірм, а тому велика увага приділяється інноваціям - покращенню технологічних процесів, розробці нових товарів на основі досліджень і наукових ефективних розробок. Зазначимо, що інноваційні підходи застосовуються не лише у виробничих процесах, а й в управлінні людськими ресурсами, підвищуючи завдяки цьому продуктивність праці. Підприємства використовують спеціальні навчальні програми, запроваджують нові принципи у систему нарахування заробітної плати та стимулювання персоналу, залучають працівників до творчого процесу, генерування нових ідей [9, 166-167]. На відміну від Японії і деяких країн Європи у Канаді останніми роками відмовилися від традиційних субсидій, які використовувались для підтримки малого бізнесу, оскільки такі програми паралізували творчу енергію й ініціативність ділових людей, які сподівались лише на державну допомогу. У цьому контексті уряд Канади особливу увагу приділяє створенню гнучких служб для малого бізнесу, а також наданню йому підтримки у вигляді гарантій за кредитами. Для того, щоб стимулювати комерційні банки, канадський законодавчий акт щодо кредитів малому бізнесу передбачає виплату

кредиторам до 85% можливих збитків, якщо малі структури не мають можливості повернути борг. Іншим напрямком вирішення цієї проблеми є створення банку для підтримки малих підприємств. Канадські економісти дійшли висновку, що недостатньо створити макроекономічні умови та важелі для підтримки малого бізнесу. Необхідно забезпечити ще три умови, а саме: виховати підприємницьку культуру, що ґрунтується на усвідомленні важливості бізнесу для процвітання і добробуту суспільства; забезпечити необхідними програмами навчання; надати необхідне фінансування [5]. Першим спеціальним органом у США, покликаним надавати допомогу і підтримку малому бізнесу з метою збереження більшої конкуренції, була ЗБЛ -Адміністрація у справах малого бізнесу (АМБ), створена при Президентові США в 1953 р. Подібні органи з'явилися у 1960-х рр. і в країнах Західної Європи. У Франції було створено Державний секретаріат у малій і середній промисловості, у Великобританії - Комітет Болтона для вивчення стану справ малих підприємств, за рекомендацією якого при Міністерстві промисловості було створено відділ малих фірм; у Канаді - Міністерство у справах малого бізнесу; у Бельгії, Люксембурзі - міністерства середнього класу; в Японії - Національну адміністрацію малого бізнесу тощо. Крім цього, всебічну підтримку створенню і діяльності суб'єктів малого підприємництва надають місцеві органи влади (штатів, земель, муніципалітетів тощо). З метою поліпшення доступу малих підприємств до кредитних ресурсів, АМБ виступає гарантом за виданими підприємцям позиками і забезпечує за рахунок своїх гарантійних фондів до 90% вартості застав [2]. У США також функціонують центри розвитку малого бізнесу, які надають послуги з консультування та підготовки реальних і по180 С в іт ф інансів 2 / 2012

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД тенційних власників малих підприємств. Такі послуги можна одержати у приблизно 750 населених пунктах, що знаходяться на значній відстані один від одного, як, скажімо, Пуерто-Ріко та Віргінські острови. Служба центрів розвитку малого бізнесу розробляє національну політику й завдання відповідно до Закону про центри розвитку малого бізнесу від 1980 р. Вона встановлює стандарти, за якими створюються і діють такі центри; контролює дотримання застосовуваних циркулярів Адміністративно-бюджетного управління та законодавства; запроваджує нові підходи до поліпшення діяльності існуючих центрів. Служба відповідає за координацію програмних заходів з іншими видами діяльності управління, а також із діяльністю інших федеральних агентств та підтримує зв'язки з іншими федеральними агентствами, органами штатів і місцевими органами, а також з приватними організаціями, діяльність яких пов'язана з центрами розвитку малого бізнесу. Вона визначає також, який вплив на програму справляють істотні зміни та рішення в інших галузях діяльності агентства, інших урядових агентствах та у приватному секторі. Фінансова підтримка малого підприємництва у США є результатом певних зусиль держави щодо цього. На практиці вона реалізується, головним чином, у вигляді дотацій, прямих і гарантованих позик. Гарантовані позики надаються суб'єктам малого підприємництва приватними кредиторами під гарантію держави компенсувати майже всю суму боргу у разі неплатоспроможності позичальника. Гарантія держави значно зменшує ризик операції для фінансово-кредитної установи, внаслідок чого є зацікавленість кредитора у здійсненні угоди і встановлюються нижчі відсоткові ставки для позичальника. Крім підтримки на загальнодержавному рівні, суб'єкти

малого підприємництва в США мають можливість отримати фінансову допомогу на рівні свого штату. Стратегічний фонд Мічигану реалізує шість програм, мета яких - сприяння створенню та розвитку малих фірм. Цей фонд функціонує як форма партнерства між урядом і приватним сектором, причому кожен долар, що був ним інвестований, генерує від 20 до 40 доларів приватних інвестицій. Прикладом сприяння розвитку підприємництва через грошово-кредитну систему може слугувати досвід Угорщини. Свого часу кредитування середнього та малого бізнесу стало "рушійною силою" економіки цієї країни. Саме завдяки розсудливій політиці кредитування угорцям вдалося твердо поставити приватний бізнес на ноги. Усі кредити, застосовувані в Угорщині з початку 1990-х рр., можна розділити на 3 категорії: спеціальні - для середнього та малого бізнесу; кредити за програмою РБІ, мікрокредити і кредити для проведення санації. Кредити за програмою РБІ доступні тим підприємствам, у статутному фонді яких частка держави менше 50%. Такі кредити використовуються для розширення діяльності, тобто на придбання основних фондів. Кредити для проведення санації надаються підприємцям, які бажають придбати майно підприємств, що ліквідуються. Система надання санаційних кредитів, введена в Угорщині на початку 1990-х рр., мала на меті прискорити і спростити процес ліквідації банкрутів [3]. Не є винятком практика фінансової підтримки малого підприємництва Великобританії. Тут також роль організатора, спонсора та головного виконавця заходів відіграє держава. Так, на рівні уряду розробляються програми надання фінансової допомоги малому підприємству, серед яких: 1) "Схема сприяння створенню підприємств", яка передбачає фінансову допомогу безробітним, що мають намір розпочати власну справу; 2) "Програма гарантування кредитів", яка поширюється на 70-80% кредитів, що надаються малому підприємству банками; 3) "Агенція допомоги підприємствам місцевого призначення", яка є системою близько 200 самостійних регіональних бюро, що здійснюють фінансову підтримку малих підприємств на місцевому рівні; 4) програми допомоги молоді у створенні та розширенні власної справи; 5) програми допомоги місцевій владі у розвитку малого підприємництва на місцях. Допомогу у кредитуванні надають і комерційні заклади. Так, наприклад, великі банки "Мідленд" та "Нешнл Вестмінстер Банк" запровадили практику спеціальних позик для фірм, що перебувають на початковому етапі функціонування. Крім того, у Великобританії функціонують спеціалізовані фонди, діяльність яких спрямована на кредитування суб'єктів малого підприємництва і ґрунтується на покритті витрат від більшого ризику повернення кредитів вищим рівнем доходів від інвестування цього сектору порівняно з доходами від інвестування у великі компанії. Основними організаторами й учасниками програм підтримки підприємництва у Великобританії є центральний уряд, відділи розвитку підприємництва в місцевих органах влади, приватні фірми, що спеціалізуються на бізнес-консультуванні і бізнес-тренінгу, банки (підключись про малий бізнес, вони тим самим розширюють коло своїх клієнтів), асоціації бізнесменів, торговельні палати, ради з підготовки кадрів і підприємництва в Англії й Уельсі (Тгаіпід апгі Епієргізе Соіпсеіз, ТЕС) і місцеві компанії з підприємництва (Соаі Епієргізе Сотрапу, ^ЕС) у Шотландії. Існує єдина мережа цих спеціалізованих приватних компаній по всій країні, і кожна з них оперує тільки на своїй території. Є деякі загальні положення про те, що таке ТЕС чи ^ЕС,

однак кожна організація дотримується власної політики, самостійно визначає пріоритети, розробляє схеми підтримки тощо. Основна частина фінансування надходить за державними замовленнями через відділи підприємництва, але крім того активно залучаються приватні джерела фінансування через спільні програми з іншими суб'єктами господарювання. Характерною рисою діяльності даних організацій є комплексний підхід до вирішення регіональних проблем, включаючи підприємництво, економічний розвиток регіону в цілому, підвищення кваліфікації і розвиток кадрового потенціалу, зайнятість населення, регенерацію покинутих місць і ін. Оскільки на практиці всі ці проблеми нерозривні (і не тільки у Великобританії, але й у будь-якій іншій країні), вирішувати їх доводиться у взаємозв'язку. Ця особливість закладена в статутних документах і відображена в назві ТЕС - ради з підготовки кадрів і підприємництва. В Англії підтримка дрібного підприємництва була однією з основних цілей економічної політики уряду М. Тетчер. Уряд впливав на сферу дрібного бізнесу шляхом забезпечення загальних соціально-економічних умов підприємницької діяльності (заходи у сфері оподаткування, приватизації, трудового законодавства), а також використовуючи різноманітні економічні, організаційні, правові норми і методи безпосередньої підтримки (заснування спеціальних служб і програм стимулювання ділової активності, курсів для підприємців, пільгові умови фінансування) [6]. Крім цих бюджетних заходів, дрібним фірмам надаються пільги при справлянні податку на майно, що допомагає їм частково вирішити проблему ліквідності, на капіталовкладення у нові сфери бізнесу, зниження ставок на інвестування. У Німеччині політика держави стосовно підтримки підприємництва спрямована на 182 С в іт ф інансів 2 / 2012

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД те, щоб за рахунок розвитку підприємницьких структур забезпечити вирішення економічних і екологічних проблем окремих земель. Прямі державні важелі передбачають надання пільг тим підприємницьким структурам, діяльність яких спрямована на вирішення важливих для держави проблем, що поліпшують умови життєдіяльності людини, забезпечують престиж країни на міжнародних ринках. У Німеччині середні та малі підприємства становлять понад 99% від усіх функціонуючих у державі підприємств. При цьому 93% складають підприємства, на яких чисельність працюючих не перевищує 20 осіб, тобто в Німеччині переважають малі підприємницькі структури, які успішно вирішують проблеми держави у сфері зайнятості населення, забезпечення потреб споживачів у продукції та послугах. У Німеччині програма державної політики підтримки малого бізнесу реалізується у напрямку створення сприятливих умов, які допомагають цьому сектору виявити свої специфічні переваги в конкурентній боротьбі з великими концернами, а також надання різноманітних податково-фінансових пільг. Особливе значення має система економічного контролю над процесами концентрації капіталу, яка запобігає поглинанню малих структур великим капіталом, відвертаючи загрозу деформації ринкової структури. Форми економічної підтримки державою малих і середніх підприємств досить різноманітні. Основну увагу держава приділяє: підтримці підприємницьких структур, які займаються науково-дослідними роботами, інноваційною діяльністю, фінансуючи такі роботи; надає гарантовані позики. При цьому держава гарантує позики, надані комерційними фінансово-кредитними установами і забезпечує до 80% суми позики. Держава бере активну участь у роботі всіх структур, які надають допомогу малому бізнесу. Держава також

оплачує вартість понад половини консультацій підприємствам, надає щорічні пільгові кредити для модернізації виробництва з Фонду плану Маршалл. Важливу роль відіграє і пільгова податково-фінансова політика. У Німеччині встановлено неоподатковуваний мінімум прибутку, впроваджено механізм сплати податку з прибутку за пільговою ставкою, який застосовується у випадку не перевищення суми прибутку визначеної законом межі. Значна роль в опікуванні інтересами малого та середнього бізнесу відводиться створеному з цією метою Відомству з опіки. У своїй політиці щодо створення і стимулювання дрібного та середнього бізнесу ця організація використовує не тільки інструментарій, що опосередковано впливає на досягнення цілі. Здебільшого практикуються заходи щодо прямої підтримки немонополістичного сектору. Так, при продажу підприємств Відомство з опіки керується пріоритетом невеликих покупців перед великими при рівнозначності поданих пропозицій. Державна політика Іспанії стосовно розвитку підприємництва спрямована на забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках збуту. Втілює державну політику Інститут малих і середніх підприємств (ІМРІ), до функцій якого належить: - обґрунтування пріоритетних напрямів підприємницької діяльності і визначення форм фінансової підтримки їх розвитку; - фінансування процесів кооперації малих підприємницьких структур; - участь у капіталі підприємницьких організацій; - розроблення антимонопольного законодавства; - створення умов для ефективного розвитку підприємництва в регіонах; С в іт ф інансів 2 / 2012 183 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД - надання гарантій фінансово-кредитним установам, які обслуговують малі і середні підприємницькі структури. В Іспанії практикується така форма недержавної підтримки суб'єктів малого підприємництва, як надання допомоги через товариства взаємного гарантування. Такі товариства створюються за рахунок добровільних внесків підприємців і мають на меті надання гарантій банкам за своїх членів при отриманні кредитів під конкретні підприємницькі проекти, а також проведення експертної оцінки цих проектів на предмет виявлення рівня їхньої прибутковості. Функціонування таких закладів відіграє значну роль у розв'язанні проблеми фінансово-кредитного забезпечення суб'єктів малого підприємництва своїми силами, без залучення бюджетних коштів. Тому з метою стимулювання розвитку товариств взаємного гарантування та підвищення довіри до них з боку кредитних закладів уряд Іспанії прийняв закон, що регулює їхню діяльність і передбачає певні гарантії та фінансову допомогу з боку держави у разі нестачі власних коштів. При накопиченні більшого капіталу окремі товариства взаємного гарантування перетворюються на товариства взаємного фінансування, які згідно із законодавством набувають статусу фінансових закладів і займаються прямим кредитуванням підприємницьких проектів [1, 21]. Відтак, питома вага малих підприємств у загальній кількості СПД Іспанії у 2010 р. перевищила 99%, що становить 52 суб'єкти господарювання на 1000 чоловік, де зайнято 62,3% усіх працівників. Малі підприємства країни створюють 50,5% доданої вартості та забезпечують 46,5% усього товарообороту [4, 39]. Враховуючи зарубіжний досвід, варто зазначити, що малий бізнес успішно розвивається за умови постійної й ефективної державної підтримки. Однак в Україні підприємства малого бізнесу є незахищеними, дуже вразливими до зовнішніх економічних факторів, практично не мають можливості реалізовувати свої товари на міжнародному ринку. Щойно деякі підприємства починають розвиватися,

нарощувати обсяги виробництва, їх переводять у розряд великих підприємств, які не мають права отримувати пільги в кредитуванні, оподаткуванні, ліцензуванні та ін. Для підтримки малого підприємництва в нашій країні розроблена низка нормативно-правових актів, діють норми міжнародних угод і договорів, основною метою яких є створення сприятливих умов для використання державних фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, науково-технічних розробок і технологій, формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва, запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Однак, за наявності великої нормативно-правової бази підприємства малого бізнесу розвиваються в Україні дуже повільно, незначна їх частина переросла у середні підприємства або вийшла на міжнародні ринки. Все це пояснюється тим, що бажання держави створити необхідні умови для розвитку підприємств малого бізнесу проявляється лише у вигляді розробки нових законів, концепцій або програм щодо сприяння розвитку таких підприємств, однак вони не мають дієвого впливу на покращення і полегшення їх функціонування. У нас немає комплексної системи підтримки малого бізнесу на всіх рівнях влади. Посилаючись на світовий досвід, можна стверджувати, що приєднання країни до Світової організації торгівлі розширює можливості розвитку малого бізнесу, створює для нього низку переваг, основними серед яких є покращення підприємницької діяльності в іт фінансів 2 / 2012 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД кого середовища; спрощення зовнішньоекономічних торговельних процедур, сертифікації та стандартизації; доступ до іноземних ринків товарів та послуг; здешевлення імпортованої сировини та проміжної продукції, що використовується для власного виробництва; доступ до дешевших кредитних ресурсів та якісніших фінансових послуг; вирівнювання правил гри для малого та великого бізнесу та ін. Високі темпи економічного зростання, які продемонстрували у другій половині минулого століття країни ЄС, Японія, Південна Корея, нові індустріальні країни Східної Азії, Китай, Індія та Бразилія, були досягнуті тому, що там державна економічна політика спрямовувалася на підтримку та стимулювання науково-технічних процесів із подальшою комерціалізацією їх результатів системою підприємництва як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Досвід зарубіжних країн засвідчує важливість переорієнтації у посткризовий період механізму державної підтримки з надання допомоги підприємствам для виживання у складних умовах на стимулювання їх до модернізації, у тому числі за рахунок послаблення обмежень щодо доступу до фінансових ресурсів. Діяльність із налагодження результативного й ефективного механізму формування та реалізації державної політики підтримки малого бізнесу в Україні, безсумнівно, вимагає творчого запозичення та використання світових досягнень у цій сфері, насамперед досвіду країн з розвинутою ринковою економікою для забезпечення сталого розвитку малого підприємництва як невід'ємного сектора ринкової економіки та необхідної передумови для створення нових робочих місць. Водночас закордонний досвід не може бути прямо застосований у нашій країні. Пояснюється це тим, що кожна держава має національну специфіку, яка впливає на галузеву структуру економіки, формування підприємницької культури, ставлення суспільства до підприємців тощо. Потрібний власний пошук розв'язання проблем з урахуванням економічних реалій сьогодення і специфіки національної ментальності. Необхідність підтримки малих підприємств в усьому світі вважається обов'язком держави, тому що вони

поступаються великим підприємствам за можливостями модернізації, проведенням маркетингових досліджень, залученням фінансових ресурсів, конкурентоспроможності товарів і послуг. Водночас вивчення зарубіжних механізмів державної підтримки дає змогу виявити загальні риси. З урахуванням специфічних чинників вони певною мірою могли б бути використані в Україні. До них, на нашу думку, належать: - наявність відповідних нормативноправових актів; - раціональний розподіл функцій між центральними, регіональними і місцевими органами державної влади з питань підтримки малого бізнесу; - формування і реалізація комплексної системи державних і регіональних програм підтримки; - спрямування асигнувань із бюджетів різних рівнів на реалізацію програм допомоги суб'єктам малого бізнесу; - поєднання прямих та опосередкованих заходів підтримки малого підприємництва. Основними інструментами такої підтримки мають стати: - формування розгалуженої сітки державних інституцій з підтримки малого та середнього бізнесу. Одним із кроків у цьому напрямку може бути створення державних спеціалізованих фондів зі страхування малого бізнесу від інвестиційних ризиків. Альтернативним рішенням цього завдання Є в іт ф інансів 2 / 2012 185 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД може стати встановлення агентських відносин із найнадійнішими страховими компаніями, які під гарантії уряду взяли б на себе обслуговування інвестиційних ризиків згаданого сектору економіки; - встановлення агентських взаємовідносин з комерційними банками, які під гарантії уряду здійснювали б моніторинг конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу і їх кредитування для поповнення оборотного капіталу та реалізації інвестиційних проектів; - залучення малих підприємств до виконання державних замовлень, участі в інноваційному процесі; - орієнтація державної політики на мотивацію спільної діяльності, взаємодопомогу і кооперацію всередині сектору малого бізнесу; - взаємодія органів державної влади з громадськими структурами, що виражають інтереси малих підприємств при формуванні та реалізації державної політики в сфері малого підприємництва. Узагальнення досвіду розвинутих країн стосовно розвитку і підтримки малого бізнесу дає змогу зробити такі висновки: - розвинуті держави світу розробляють і реалізують політику підтримки малого бізнесу у напрямках, які забезпечують його престиж на міжнародних ринках, стабільну економічну ситуацію в країні, прискорюють темпи науково-технічного прогресу, займаються діяльністю у сфері вирішення важливих соціально-економічних та екологічних проблем суспільства; - політика прямої державної підтримки застосовується в основному до малого бізнесу. Для цього використовують систему пільг в оподаткуванні підприємницької діяльності, надають на пільгових умовах кредити, державні позики; - перевага в державній політиці надається формуванню умов для ефективного розвитку малого бізнесу, тобто непрямим методам впливу на діяльність у напрямках, які визнані пріоритетними. В свою чергу пріоритетність діяльності малого бізнесу в кожній країні визначає держава відповідно до цілей економічної політики, стратегії розвитку і наявних проблем соціально-економічного характеру, які здатні вирішити малі підприємства; - прямі методи державної фінансової підтримки малих підприємств тісно пов'язуються з питаннями підвищення ефективності їх господарювання. При цьому застосовуються певні обмеження у наданні гарантованих державних позик (Німеччина) по галузях економіки, залежно від важливості вирішуваних питань (Франція). У США та інших державах

застосовується диференціація податків на підприємницьку діяльність залежно від величини доходу. При цьому більші пільги надаються підприємницьким структурам з меншими доходами. Важливими важелями державного стимулювання варто вважати надання пільг при оподаткуванні діяльності наукових і науково-дослідних підприємницьких організацій. Зокрема, податкові скидки застосовуються у сфері оплати праці науковців-дослідників, придбанні матеріально-технічних засобів, необхідних для здійснення науково-дослідних робіт і витрат на дослідження, які проводяться в університетах за контрактами з промисловими фірмами. Таким чином, аналіз світового досвіду розвитку і державної підтримки малого бізнесу свідчить, що для ефективної діяльності всіх галузей економіки вкрай необхідно сформувати цілісну систему державної підтримки розвитку малого бізнесу, створити високоякісне правове поле й усунути невідповідність національних кількісних критеріїв визначення суб'єктів малого бізнесу показникам, які застосовують розвинені країни.

ТЕМА8 НОВІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ВСТУП На початку XXI сторіччя країни Західної Європи взяли курс на прискорений розвиток інноваційної економіки. Зміна характеру і значення нововведень в економіці, заснованої на знаннях, об'єднання наукової, промислової, економічної, регіональної та соціальної політики в інноваційну, головною метою якої є підтримка середовища, сприяє створенню нововведень. Нова стратегія стимулювання інновацій, передбачає збільшення витрат на НДДКР за рахунок приватного сектора економіки. Загальне відставання Західної Європи від США та Японії у сфері перспективних технологій, від найновіших розробок у сфері енергозберігаючих технологій, розширення ЄС на схід — всі ці фактори лежать в основі розробки нових напрямів інноваційної стратегії Західної Європи. В інноваційній економіці все більшого значення поряд з технологічними нововведеннями набувають організаційні та маркетингові, а сфера НДДКР перестає бути єдиним джерелом інновацій, хоча і залишається основною. Розглянуто нову пріоритетну інноваційну політику країн Європейського Союзу, організаційні та ринкові інновації в сфері НДДКР, обґрунтовано значення створення єдиного наукового та інноваційного загальноєвропейського простору, нової стратегії стимулювання інновацій. Consider new innovative policy priority of the European Union, organizational and market innovation in research and development, grounded meaning creation of a single pan-European research and innovation space, a new strategy for stimulating innovation. Ключові слова: інноваційна політика, НДДКР, мережа інноваційних регіонів, Європейська дослідницька рада, сьома рамкова програма. Key words: innovation policy, R&D (Research and Development), network of innovative regions, European Research Council, Seventh Framework Programme. Курс на створення конкурентноспроможної інноваційної економіки був узятий в березні 2000 року в Лісабоні на саміті ЄС, а роком пізніше Рада Європи ухвалила низку конкретних

завдань у сфері стимулювання інноваційного розвитку. Серед них основними були: збільшення частки витрат на НДДКР у країнах ЄС з 1,9 % до 3 % ВВП, перш за все, за рахунок асигнувань приватного сектора; подальша вертикальна і горизонтальна координація інноваційної політики; створення єдиного Європейського дослідницького простору з урахуванням розширення Євросоюзу. У даний час ЄС в середньому спрямовує на НДДКР 2,3 % ВВП, у той час як США — 2,95 %, Японія — 3,12 % (у ряді європейських країн цей показник вищий: у Швеції — 3,3 %, Фінляндії — 3,1 %). У 2008 році ЄС витратив на НДДКР у галузі медичних технологій, авіації, фармацевтики та інших наукомістких сфер 164 млрд євро, а США — 288 млрд євро. Якщо в США частка приватного сектора у загальних витратах на НДДКР складає 68,2 %, то в ЄС — 56,3 %. У Європейському Союзі приблизно 65 % НДДКР, які фінансуються національними урядами, реалізуються в університетах та дослідницьких державних інститутах. У той же час, наприклад, у США, біля половини державних фондів, які фінансують НДДКР, орієнтовані на підприємства, а у Японії державне фінансування НДДКР майже повністю спрямоване на підприємства. Серйозно відстає ЄС і за показниками інноваційної активності, зокрема за часткою у ВВП венчурного капіталу, капіталізації нових компаній, ринку інформаційних технологій, а також за питомою вагою нових продуктів на національних ринках [3, с. 60]. Відставання Західної Європи від конкурентів багато в чому викликано специфічними рисами цього регіону, зокрема високою часткою держсектора, недостатніми стимулами до підприємництва, відмінностями в національних інноваційних системах, характером і ступенем інноваційного розвитку держав-членів Євросоюзу. В результаті розширення ЄС нові члени принесуть власні негативні особливості науково-технічного розвитку, що залишилися від планово-державної економіки. Останнім часом ЄС зміг домогтися ІННОВАЦІЙ ТА РОЗВИТОК 19 певних зрушень у реалізації стратегії інноваційного розвитку. Ряд країн (зокрема Великобританія) збільшили свої витрати на НДДКР або відмовилися від їх запланованого скорочення (Франція), почали використовувати нові механізми стимулювання інноваційної діяльності у підприємницькому секторі [8, с. 97]. Відсутність серйозного прогресу в інноваційному розвитку, проблеми в зв'язку з розширенням Євросоюзу, старіння нації — всі ці фактори лягли в основу пропозиції Єврокомісії з нових напрямів інноваційної політики. Ці пропозиції сформульовані в документі "Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії", де виділені наступні пріоритети розвитку: — поліпшення інноваційного середовища шляхом посилення інноваційної складової всіх напрямів національних політик та їх інтеграції; — стимулювання ринкового попиту на інновації та використання концепції "лідуючих" ринків, що передбачає підтримку ринків, найбільш сприйнятливих до нововведень; — стимулювання інновацій у державному секторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації; — посилення регіональної інноваційної політики [10, с. 46]. У кінці 90-х років відбулося об'єднання наукової, промислової, частково економічної та регіональної політики в інноваційну, яка набула системного характеру. Її головною метою стала підтримка середовища, яке сприяє створенню нововведень. Уряди майже всіх західноєвропейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані, насамперед, на поширення нововведень. Одне з основних місць у реалізації цих програм зайняли інституційні зміни. Були докладені зусилля

щодо формування структурних елементів та механізмів здійснення інноваційної політики. Незважаючи на національні відмінності в підходах, можна виділити три загальні аспекти. 1. Освіта нових адміністративних структур, заснованих на системному характері інновацій. Ряд країн (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. У Фінляндії очолювана прем'єр-міністром Рада з наукової та технологічної політики несе відповідальність за стратегічний розвиток і координацію цієї політики, а також інноваційної системи в цілому. В Іспанії уряд сформував у рамках національної інноваційної програми (PROINOV — the Integrated Program for Innovation) координаційну структуру в сфері інноваційної політики під керівництвом прем'єр-міністра. Внесено також зміни в механізм координації — створено нові координуючі органи (інноваційні ради) або до компетенції вже існуючих наукових рад включені питання інноваційної діяльності. 2. Визнання на урядовому рівні інновацій життєво важливим фактором економічного розвитку, проведення широкої урядової кампанії з проблем нововведень. Активізація діалогу між науковим співтовариством, промисловістю та громадськістю. Практика проведення інформаційних кампаній поширена у Великобританії і Німеччині. В Іспанії створений Форум інформаційного суспільства, одним з головних завдань якого є стимулювання координації діяльності уряду, різних промислових і громадських організацій при розробці Національного плану дій щодо створення інформаційного суспільства. 3. Використання нового механізму прогнозування та вироблення пріоритетів "Передбачення" ("Foresight") для формування національної інноваційної стратегії. Його мета — визначити стратегічні напрями досліджень й інновацій. Необхідні для підвищення конкурентоспроможності країн [7, с. 39]. Заходи з координації проведено також на рівні ЄС. У Європейській Раді відбулося об'єднання рад з внутрішнього ринку, промисловості та дослідних рад до Ради з конкурентоспроможності. У рамках Єврокомісії проходять регулярні зустрічі Групи комісарів з проблем зростання, зайнятості та стійкого розвитку. Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС зі збору, аналізу, оцінки та поширення інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах і найбільш успішних прикладах інноваційної політики. У їх числі: — тренди інновацій у Європі (The Trend Chart on Innovation in Europe) — поширення успішних прикладів інноваційної політики; — європейський інноваційний таблоїд (The European Innovation Scoreboard) — щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційного середовища; — спеціальні обстеження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи ставлення компаній до нововведень Іннобарометр (The InnoBarometer); — діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики — CORDIS, в рамках якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт за проектами ЄС (Technology Marketplace). Всі ці інформаційні заходи виходять за рамки програм НДДКР, що фінансуються з фондів ЄС, і охоплюють всю інноваційну діяльність країн Західної та центральної Європи [2]. За останні 10 років у країнах ЄС значно зросло значення регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Поява нових технологій і глобалізація економіки, а також обмеженість урядових бюджетів призвели до підвищення ролі регіонів у здійсненні

економічної діяльності. В результаті регіональна влада все ширше налагоджує контакти з зацікавленими колами за кордоном на субрегіональному рівні. Одночасно регіональні проблеми вирішуються шляхом тісних контактів центрального уряду і місцевої влади. Оскільки останнім часом відомі технічні, економічні та соціальні потреби регіонів. Таким чином, в останні роки все більш тісно переплітаються три рівні формування регіональної політики (політика, що здійснюється самими регіонами, регіональний компонент федеральної інноваційної політики та наднаціональної політики ЄС). Зміна характеру національних науково-технічних політик, що роблять основний акцент на поширення нових знань в економіці, також підвищило значення регіонального аспекту інноваційної політики. В результаті регіональна політика дедалі більше набуває структурний, а не перерозподільний характер. Федеральний уряд грає домінуючу роль у фундаментальних дослідженнях і підготовці наукових кадрів, а регіони все більшою мірою впроваджують в життя політику розповсюдження інновацій. Інноваційна політика стала складовою частиною національної регіональної політики, однак, як правило, національні уряди віддають перевагу вже розвинутих в науковотехнічному відношенні регіонах. Держава надає допомогу відсталім регіонам не стільки у розробці інноваційної політики та розвитку інфраструктури. Пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку є переважно функцією ЄС. Основне місце в цьому напрямі діяльності приділяється Мережі інноваційних регіонів (Forum of Innovation Regions) та локальній мережі центрів з розповсюдження інновацій (Innovation Relay Centres — IRC). Мережі інноваційних регіонів являють собою їх національні й транснаціональні об'єднання у сфері розробки та обміну досвідом щодо інноваційної стратегії. Центри з розповсюдження інновацій мають статус незалежних консуль- 20 Інвестиції: практика та досвід № 14/2010 ІННОВАЦІЇ ТА РОЗВИТОК таційних організацій в галузі технології та бізнесу, які отримують допомогу від Єврокомісії з підприємництва. Вони надають допомогу інноваційному бізнесу за наступними напрямками: трансфер технологій; комерціалізація результатів НДДКР, включаючи питання інтелектуальної власності; розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, у тому числі знаходження і зведення разом потенційних партнерів співробітництва; здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив; поширення інформації про інноваційну політику ЄС [5, с. 37]. Нові напрями стратегії Євросоюзу в сфері інноваційної політики отримали розвиток у його сьомій Рамковій програмі НДДКР на період з 2007—2013 роки. Загальний бюджет програми становить понад 52 млрд євро. Порівняно з попередньою системною програмою РП6 цей показник істотно збільшився (41% за цінами 2004 року, 63% за поточними цінами), що відображає високу пріоритетність досліджень у Європі. 6 квітня 2006 року Європейська Комісія затвердила пропозицію щодо нової програми ЄС з досліджень. Маючи підназву "Будівництво європейського дослідницького простору знань для зростання", Сьома рамкова програма (РП7) надає новий імпульс розвитку та підвищенню конкурентоспроможності Європи, підкреслюючи, що знання є найбільшим європейським ресурсом. Ця програма більше, ніж попередні, приділяє увагу міжнародному співробітництву, що підтримується на всіх щаблях програми, та дослідженням, що відповідають потребам економіки. Також вперше програма надасть підтримку найкращим європейським дослідженням після створення Європейської Ради з Досліджень. У центрі уваги всієї

програми буде майстерність, бо саме це відіграватиме роль в розвитку глобальної конкурентоспроможності Європи. Іншим пріоритетом буде спрощення та полегшення участі у програмі через заходи, що стосуються процедури та раціоналізації інструментів. Незважаючи на, в цілому, новий підхід, багато елементів будуть застосовуватися знову: на практиці, для більшості учасників сама програма не зміниться, але участь у ній стане простішою. Структура 7РП включає чотири спеціальні програми, які відповідають основним напрямам політики ЄС в області наукових досліджень: 1. "Співробітництво": підтримка науково-дослідницьких проектів міжнародного співробітництва, включаючи співробітництво з третіми країнами, в рамках виділених десяти тематичних областей. 2. "Ідеї": підтримка передових наукових досліджень через Європейську науково-дослідницьку раду (ERC). 3. "Люди": підтримка вдосконалення людських ресурсів в сфері досліджень і технологій. 4. "Ресурси": підтримка розвитку дослідницької інфраструктури, дослідницької діяльності для розвитку малого і середнього бізнесу, дослідницького потенціалу європейських регіонів. Програма "Співробітництво" підтримує всі типи дослідницької діяльності, що здійснюються різними дослідницькими інституціями у рамках транснаціональної співпраці (зокрема, із країнами з-поза меж ЄС). Діяльність програми розподілена на 10 тем: здоров'я, продукти харчування, сільське господарство, рибальство та біотехнології, нанотехнології, енергетика, охорона довкілля та боротьба проти змін клімату, транспорт (проект програми), суспільно-економічні та гуманітарні науки, космос, безпека. Програма "Люди" (або Програма імені Марі Кюрі) — один із головних механізмів забезпечення мобільності дослідників у Європі та приваблення найбільш обдарованих дослідників з усього світу до ЄС. Ця ініціатива реалізує один із найбільших пріоритетів сучасної Європи: дедалі більшу транснаціональну мобільність науковців, вчених, студентів, викладачів та працівників. Якщо програми "Erasmus" та "Erasmus Mundus" спрямовані на забезпечення мобільності студентів, викладачів та академічного персоналу, програма імені Марі Кюрі надає кошти для забезпечення мобільності науковців та дослідників. Програма має 5 складових: початкове професійне навчання (initial training), професійне навчання (life-long training), партнерство між дослідницько-навчальними закладами та промисловістю/бізнесом (IndustryAcademia Partnerships and Pathways), міжнародний вимір. Програма "Дослідницький потенціал" має на меті зміцнити дослідницький та інноваційний потенціал у Європі. Конкретними спрямуваннями програми є фінансування проектів, спрямованих на: розвиток дослідницької інфраструктури, розвиток дослідницької діяльності у малих та середніх підприємствах, розвиток дослідницького потенціалу європейських регіонів, інтеграція дослідницької діяльності до структур європейського суспільства, підтримка послідовного розвитку дослідницької політики, міжнародна співпраця. Програма "Ідеї" — новий напрям у Сьомій рамковій програмі. Його базова ідеологія — не лише сприяти дослідницькій співпраці між інституціями чи більшій міжнародній мобільності науковців, але й підтримувати найбільш інноваційні ідеї, що їх розробляють та втілюють європейські дослідники [9, с. 8]. Для цього наприкінці 2007 року у ЄС було засновано спеціальну інституцію — Європейську дослідницьку раду (European Research Council, ERC). Її завдання — "стимулювати найліпших, по-справжньому креативних науковців, дослідників та інженерів для здійснення сміливих досліджень" (формулювання офіційного сайту Ради). Одним із

ключових понять, що лежать в основі Програми "Ідеї" та роботи Європейської дослідницької ради — це поняття "межових досліджень" (frontier research). Програма закликає науковців, з одного боку, "виходити поза усталені межі знання та кордони наявних дисциплін", а з іншого — досліджувати ще не вивчені сфери, що нині перебувають "на межі" людського знання. Підсумком кожного інтегрованого проекту, на відміну від проектів попередніх рамкових програм, повинні бути конкретні результати, тобто інновації. Основна увага приділяється малим і середнім організаціям. Мета мереж з обміну досвідом — підвищення якості НДДКР шляхом не тільки об'єднання "критичної маси" ресурсів, але і накопиченого досвіду. Завдяки плануванню спільних робіт мережі покликані допомогти подолати розрізненість та фрагментарність європейських наукових досліджень. Серед основних завдань — ліквідація організаційних, культурних та кадрових бар'єрів на шляху довгострокової інтеграції наукового потенціалу учасників мережі. Створення єдиного Європейського дослідницького простору передбачає залучення до нього не тільки старих, але і нових членів ЄС, а також держав, що підписали угоду про науково-технічне співробітництво (Україна, Росія, Мальта та Індія). Особлива роль при цьому відводиться країнам з економікою, що розвивається та країнам з перехідною економікою. Щодо України та інших країн СНД передбачаються спільні зусилля, спрямовані, по-перше, на стабілізацію їх наукового потенціалу, по-друге, на вирішення проблем, вони мають взаємний інтерес у таких галузях, як охорона здоров'я та забезпечення екологічної безпеки (включаючи ядерну), енергетика, нерозповсюдження озброєнь. Допомога в роботі з країнами СНД надасть ряд організацій, зокрема Міжнародна асоціація зі сприяння співпраці з науковцями з нових незалежних держав колишнього СРСР, Міжнародний науково-технічний центр у Москві, Український науково-технічний центр у Києві [1, с. 416].

Загальноєвропейська підтримка також різних способів фінансування у сфері ризикового капіталу, зокрема це такі організації, як Venture Consort або Eurotech Capital, які здійснюють ризикові капіталовкладення у європейські підприємства та розвивають транснаціональні високотехнологічні проекти. У теперішній час ЄС намагається переорієнтувати діяльність в інноваційній сфері відповідно двом основним напрямам: перше — перенесення підтримки з НДДКР на підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг у світовій економіці; друге — орієнтація інноваційної діяльності окремим галузям та секторам економіки на співробітництво усій сукупності галузей і секторів. Відповідно Європейській Комісії це повинно дозволити переорієнтувати промислову політику із директивної та галузевої у політику горизонтального співробітництва. У таких рамках політика НДДКР повинна застосовуватися на першочергових проектах з розвитку ключових технологій, які спроможні здійснювати прямий вплив на підвищення конкурентоспроможності європейських підприємств. Прикладом цього "горизонтального підходу" є сприяння розвитку суміжних технологій, застосування яких охоплює декілька секторів економіки [4, с. 8]. На макроекономічному рівні європейська інтеграція призвела до трьох основних результатів, які впливають на життєздатність та умови розвитку інноваційних підприємств. По-перше, відбулося зближення та полегшення умов доступу на національні ринки, що призвело до розширення нових можливостей для інноваційних підприємств: це дозволяє досягти більшого обсягу виробництва, менших витрат на дослідження та науково-технічний

розвиток. По-друге, посилення конкуренції, яке пов'язане із європейською інтеграцією, здійснює вплив на можливості розвитку інноваційних фірм та загартовує їх для конкурентоспроможної боротьби за рамками ЄС. По-третє, відкриття національних державних ринків для сукупності інноваційних підприємств впливає на зростання конкуренції на цих специфічних ринках та призводить до збільшення проблем із державними агентствами, які надають підтримку підприємствам на національному рівні [6, с. 78].

ВИСНОВКИ Європейський Союз здійснює з першого дня свого існування політику активної конкуренції в інноваційній сфері, яка має тенденцію до зміцнення на всіх національних просторах країн-членів. Аналіз інноваційної сфери ЄС щодо Японії та США демонструє затримку розвитку європейських показників протягом останніх десятиріч. Статистичні показники вказують на необхідність збільшення країнами ЄС науково-дослідницьких зусиль, однак у теперішній час відбувається зниження обсягів коштів на НДДКР в цілому по Європі, які фінансуються урядами. Показники технологічної конкурентоспроможності, такі як динаміка експорту промислових товарів, рівень високотехнологічних товарів у загальному обсязі експорту, дані відносно патентів та ліцензій, підтверджують, що європейське становище у більшості технологічних секторів демонструє порівняльну слабкість щодо своїх головних конкурентів. До причин відставання ЄС в інноваційній сфері порівняно із США та Японією можна віднести такі: — недостатньо сильна взаємодія між університетами, державними дослідницькими лабораторіями та підприємствами; — затримка розвитку секторів, виробників нових комунікаційних та інформаційних технологій; — слабкість у запровадженні результатів НДДКР у виробництво; — державне фінансування НДДКР здебільшого спрямовується в університети та НДІ, а не на підприємства; — обмежений розмір коштів ЄС, які інвестуються в НДДКР. Разом з тим, існують і позитивні тенденції в регулюванні інноваційної сфери в ЄС. До них слід віднести такі: — існування великої кількості програм з підтримки інновацій у різних галузях; — здійснення політики активної конкуренції в інноваційній сфері на світовому ринку; — підтримка "Європейських інноваційних підприємств-чемпіонів"; — відкриття внутрішніх державних ринків для підприємств інших країн-членів ЄС; — переорієнтування державної фінансової підтримки на прикладні дослідження на доконкурентній стадії. Досвід Європейського Союзу приводить до висновку, що для успішного розвитку інноваційної сфери держава повинна сприяти більш тісному співробітництву між освітніми установами, державними та приватними дослідницькими організаціями і підприємствами; підвищенню рівня впровадження інновацій у виробництво; збільшенню витрат на НДДКР, перерозподілу державного фінансування НДДКР від дослідницьких установ до підприємств, реалізації великої кількості програм з підтримки інновацій; підтримці інноваційних підприємств-лідерів; створенню мережі розповсюдження технологій та фінансування інновацій; здійсненню політики активної конкуренції в інноваційній сфері на світовому ринку.